

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

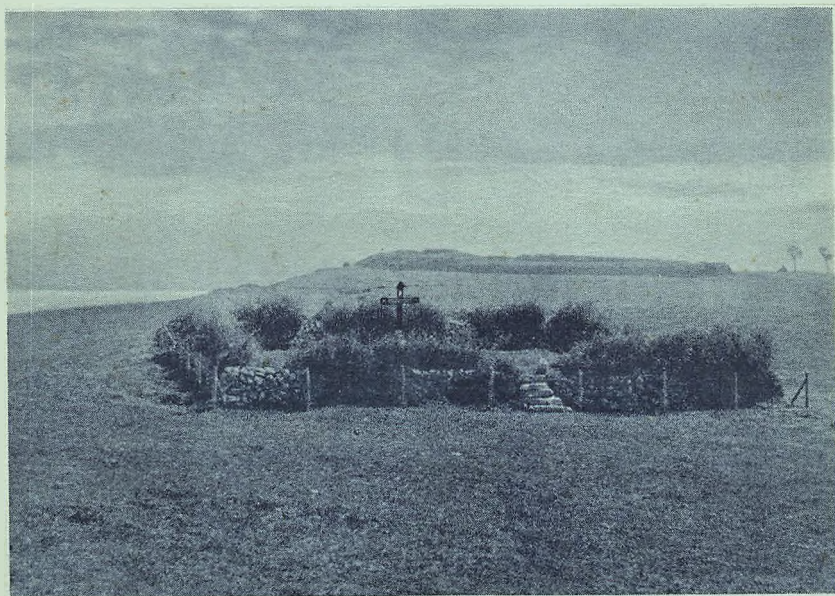
Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

TH. THAULOW

S A M S Ø

I KRIGSAARENE 1801-14

I KOMMISSION HOS:

BOGHANDLER HENRI NEBLE
TRANEBJERG, SAMSØ

1934

TH. THAULOW

S A M S Ø

I KRIGSAARENE

1801-14

I KOMMISSION HOS
BOGHANDLER HENRI NEBLE,
TRANEBJERG, SAM S Ø

1 9 3 4

FORORD

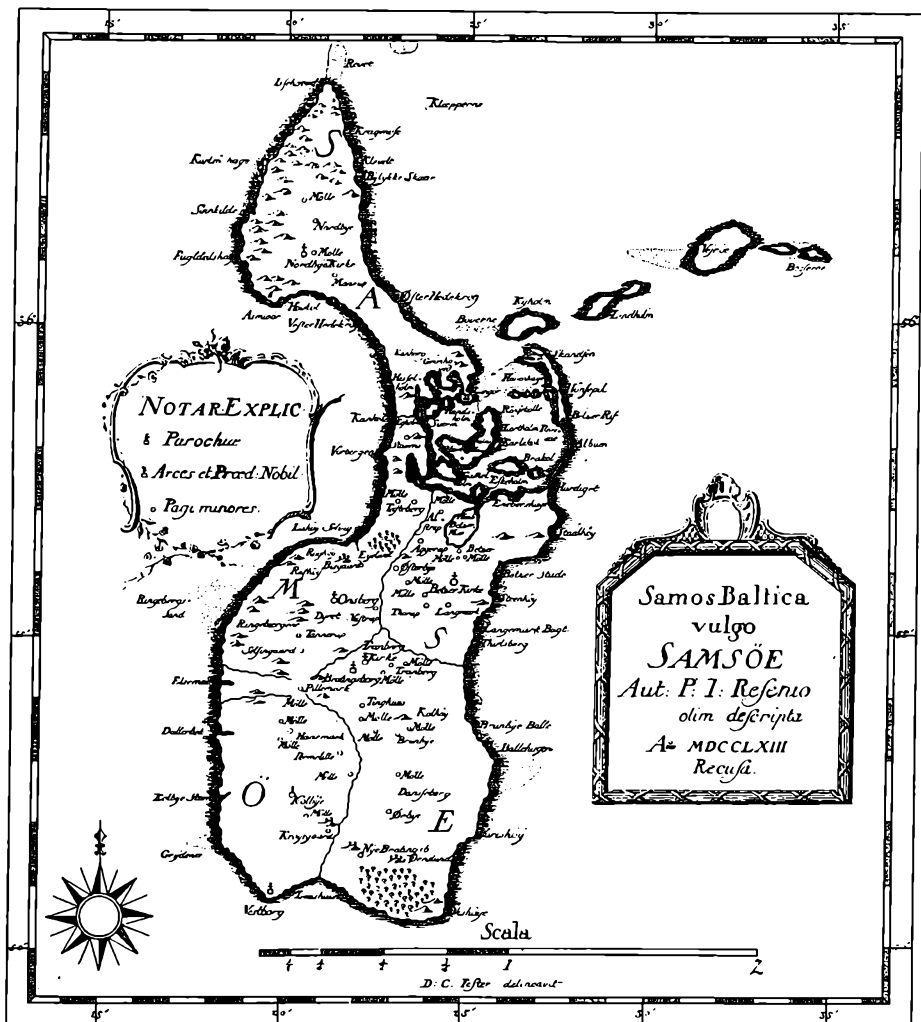
Nærværende Afhandling er udarbejdet hovedsagelig paa Grundlag af utrykte Kilder, beroende i Brattingsborg Arkiv, Rigsarkivet og Hærens Arkiv. Af Pladshensyn er dog kun medtaget de væsentligste Henvisninger.

Foruden de af C. J. Anker udgivne Optegnelser af Oberst Nicolai Tidemand (Christiania 1881) findes der i Hærens Arkiv en Del kortfattede haandskrevne Beretninger fra Obersten, væsentlig for Aarene 1807—09. Sammesteds findes ogsaa de indsendte Forslag til Ordningen af Samsø Havns Forsvar, men uden tilhørende Skitser. Ganske enkelte af disse findes opbevaret paa Ingenieurkorpsets historiske Kortsamling (Hærens Bygningstjeneste), hvorfra de her aftrykte Gengivelser stammer. En Redegørelse i Enkeltheder af de meget bredt affattede militære Overvejelser og en nærmere Beskrivelse af de gammeldags Skanseanlæg med deres mange, tekniske Detailnavne vil næppe kunne paaregne større Interesse og er derfor udeladt. Antagelig vil de aftrykte Skitser give tilstrækkelig Oplysning.

Afhandlingen er udarbejdet og udgivet paa Initiativ og Bekostning af Lensgreve Aage Danneskiold-Samsøe. Sluttelig bringer jeg Hærens Flyvertropper min hjerteligste Tak for Tilladelsen til at benytte deres Luftfotografier over de gamle Skanseanlæg paa Kyholm, Lilleøre og Besser Rev, samt Kaptajn O. Smith ved Tøj museet for elskværdig Hjælp ved Tegningen af de gamle, samsøske Uniformer. Billedet paa Omslaget er fra Kyholm 1934. (Kirkegaarden med Redouten i Baggrunden).

København, i Maj 1934.

Th. Thaulow.

Kort over Samsø fra Pontoppidans danske Atlas 1763.

AARENE FORUD

Langt ned i Tiden nævnes Samsingerne som ligesaa habile Søfolk og Fiskere som Agerbrugere. I Midten af det 17. Aarhundrede kalder Arent Berntsen dette »vinskibelige og duelige Folk« for erfarne Sømænd, som paa deres Skibe udførte Øens Produkter til fremmede Lande.¹

Selv om nærmere Undersøgelse viser, at Agerbruget var det mest fremherskende, saa var Øens Beliggenhed midt ude i Kattegat nok til at sikre Befolkningen mod at blive indorganiseret i det nationale Landeværn. De havde dog alle set Havet, hvad manganen Jyde eller Sjællænder aldrig havde, og de havde lært, at Havet i Storm og Stille for dem var Vejen til Fællesskabet med det øvrige Danmark.

Fra tidlig Tid var derfor Samsingerne knyttede til Flaaden, d. v. s. at de kun blev indrullerede i Sørullen, altsaa til Tjeneste paa Kongens Skibe. Dog maatte de vaabendygtige Karle, naar de ikke var til Søs, finde sig i at blive udskrevne til Landstormen, som var oprettet af Christian IV, men hvis Opgave kun var det lokale Forsvar.

Nogen større militær Betydning fik denne Landstorm dog aldrig. Dens Organisation var for løs, dens Vaaben forældede og Uddannelsen som oftest ganske forsømt, blandt andet fordi Befolkningen i Fredstid var uvillige til at møde. 1653 udkom en Befaling, at i Krigstid skulde Herredsfogderne og Sognefogderne have Tilsyn med Vagter og Bavner samt føre Folkene under Kamp.

Det er derfor forstaaeligt, at Svenskerne i Krigen 1657—59 saa let kunde faa Magten over Samsø og saa uanfægtet tillade sig alt i Retning af Rekvisitioner, Skatteinddrivninger og Voldsomheder.² Tingbøger og Kirkebøger meddeler adskilligt herom. Oberst H. O. Scheel fortæller,³ at de svenske Soldater skød igennem Præstens Døre og Vinduer, fordi han i en Prædiken havde foreholdt dem deres »Modvillighed«. Ligeledes at Soldaterne havde den Spøg »at kyse Skrædderen«. Det bestod i, at den arme Skrædder anbragtes paa et Bord, hvorefter man morede sig med at skyde hen over Hovedet paa ham, saa Kuglerne borede sig ind i Vægge og Lofter.

Landstormen havde dengang opført Vagthuse, de saakaldte »Vagt-boder«, langs Kysterne, men om Skanseanlæg tales der ikke. I September

1657 sendte Kongen et Par Kompagnier Ryttere derover. Det hjalp en Tid mod Svenskerne, men til Gengæld blev Forholdene mellem Sam-singerne og de hvervede Soldater langt fra idyllisk.

Efter at de danske Tropper atter var draget af Samsø, kom Svenskerne igen, indtil de blev endelig fordrevne af vore Forbundsfæller, Brandenburgerne og Polakkerne. Oberst H. O. Scheel beretter (i 1785), at disse opførte en Del Skanser, og i 1810 mener Oberst Tidemand (se senere) ligeledes, at to forfaldne Skanser ved Langøre og ved Haardiget stammer herfra. Scheel henregner dog ogsaa de i Aarene 1711—12 opførte Skanser til Krigen 1657—59, og begges Udsagn er næppe ganske historiske.

En Liste fra 1788 i Brattingsborg Arkiv nævner følgende 11 Skanser:

1. Paa Kysten af Besser Rev.....	1 Skanse til 8 Kanoner.
2. Ved Haardiget under Besser Mark ...	1 Skanse til 2 Kanoner.
3. I Langemark Bugt	1 Skanse til 2 Kanoner.
4. Ved Brundby Balle	1 Skanse til 2 Kanoner.
5. Højen, sønden for Skoven	1 Skanse til 4 Kanoner.
6. Ved Vestborg	2 Skanser til 4 Kanoner.
7. Ved Dallebek under Haardmark	1 Skanse til 4 Kanoner.
8. Svinkilde under Nordby Mark.....	1 Skanse til 2 Kanoner.
9. Føldal under Nordby Mark.....	1 Skanse til 2 Kanoner.
10. Klevelt ved Nordby	1 Skanse til 2 Kanoner.
11. Langøre	1 Skanse til 8 Kanoner.

Ialt 42 Kanoner, deraf 4 6pundige.

Af disse Skanser vides de ved Langøre og den paa Besser Rev at være opført under den store nordiske Krig. Oberst H. O. Scheel taler foruden om Skanserne paa Langøre og Besser Rev tillige om en Skanse paa Lilleøre og en ubetydelig Skanse paa Onshøj (sydøst for Brattingsborg). Denne sidste kan dog være den samme som omtalt under 5. (Skansen paa Højen, sønden for Skoven.)

Alle disse Skanser udenfor Stavnsfjord var lagt paa de Steder af Kysterne, hvor det dybe Vand gaar tæt ind, eller med andre Ord der, hvor Landgang bedst lod sig udføre. Med Undtagelse af Skanserne paa Langøre, Lilleøre og Besser Rev findes dog ingen af dem aftegnede paa Kort fra det 18. Aarhundrede, heller ikke paa det af »Det kgl. Videnskabernes Selskab« i 1787 udgivne til Trods for, at det er tegnet af en saa samvittighedsfuld Landmaaler og Kartograf som J. Cimber. Et enkelt Sted ses en Skanse aftegnet ved Vestborg. Heller ingen af de i 1801 rekognoscerende Officerer nævner disse gamle Skanser, og formodentlig har de været helt udslettede inden Slutningen af det 18. Aarhundrede.

Den skaanske Krig gik ganske uden om Samsø med Undtagelse af,

at en Del af dens unge Mandskab var indkaldt til Flaaden. Det viste sig imidlertid i denne Krig, at den hidtidige Søindrullering var utilstrækkelig for Flaaden, og hyppigt havde den maattet skaffe sig tilstrækkelig Bemanding til Skibene ved Presning eller Hvervning. Det lykkedes imidlertid ikke at finde nogen anden tilfredsstillende Maade, og man fortsatte derfor paa den gamle. Samsingerne synes dog at have været flinke til at give Møde. De vilde hellere afgive et stort Kontingent til Flaaden end et lille til Landeværnet. 1683 fik Samsø og Amager som Belønning for de stillede Baadsmænd Fritagelse for Soldaterholdsskatten, som udgjorde det i Datiden ikke ubetydelige Beløb af 2 Mark pr. Td. Hartkorn.⁴

Den store nordiske Krig begyndte i Aaret 1700, men førtes i de første Aar paa Østersøens fjerneste Kyster. I 1703 og 1704 udkom nye Forordninger om Indrulleringen, og man søgte ved Belønninger og Friheder at opmuntre Folk til at lade sig indskrive, for Eks. ved Fritagelse for visse personlige Skatter. Det bestemtes, at kun indrullerede maatte udøve »vidtløftigt« Fiskeri, og Skibsrederne fik Ordre til at hyre en Femtedel af deres Besætninger blandt ikke-indrullerede, for at saa mange som muligt kunde blive uddannede til Søfolk.

1709 kastede Frederik IV sig paany ud i Krigen. Samme Efteraar udbrød en farlig Byldepest i Sverrig. Den bredte sig det følgende Aar til Sjælland og rasede i 1711 med en saadan Heftighed i København, at over en Trediedel af dens Indbyggere døde af den. Sjællænderne fik Tilhold om ikke at forlade Øen for ikke at brede Smitten videre. Ogsaa paa Samsø tog man Forholdsregler af forskellig Art. Et Pesthus opførtes paa Kyholm af 11 Mænd og Kvinder, som blev dømt til dette Arbejde i en Maaned, fordi de paa Trods af givet Forbud havde været ombord paa en Rostockerskude for at handle.⁵

Samtidig begyndte de svenske Kaperier at tage til i Kattegat. I Januar 1711 befalede Frederik IV,⁶ at til Sikkerhed for vore Undersaatters Skibe og Fartøjer skulde to Batterier paa Samsø og et lidet Batteri paa Slipshavn »opkastes og udi behørig Stand bringes, til hvilken Ende vores Generaløjntant Cormaillon allernaadigst haver beordret tvende Ingeniører, som tilligemed trende Søofficerer kunde tage Situationen udi Øjesyn, hvor bemeldte Batterier bekvemmeligen kunde anlægges og forfærdiges samt dennem derefter at lade opkaste og udi vedbørende Stand bringe«. Det ses af en senere Skrivelse, at de tvende Batterier kom til at ligge paa Langøre og paa Besser Rev. I April 1715 sendte nemlig Krigskancelliet⁷ en Del ekstra Krudt og Lunter op til disse to Batterier efter »Tolder Merkels og de derved Skanserne kommanderende Konstabler Laurids Nielsen Birckes og Jacob Børgesens deres udstedte Attest af ³¹/₁₂ 1714«.

Pontoppidans »Danske Atlas« meddeler, at Skansen ved Langøre var besat under hele Krigen med en Konstabel og 30 Mand. Noget lignende har da sikkert ogsaa været Tilfældet med den anden Skanse.

Større Krigsbegivenheder kom ikke til at ryste Øen ud af dens Ro i de første Aar, udover at enkelte af Samsøs Skibe blev snappet af Svenskerne. Disses Orlogsmænd sværmede omkring i Kattegat, og i September 1714 fandt Forvalteren det nødvendigt at befale, at Krigsbavnerne vedblivende skulde være besatte med fornødne Vagter.

I Foraaret 1716 spores forøget Virksomhed af de svenske Orlogsskibe. Den danske Flaade var optaget af Troppetransporter til Norge i Anledning af et paatænkt Angreb ind i Sverrig fra den norske Grænse. Rygterne om de svenske Krigsskibes stigende Dristighed i de danske Farvande naaede ogsaa ned til Grevinden af Samsø, Sophie Amalie Moth, der boede paa Jomfruens Egede ved Faxe, og den 12. Maj 1716 sendte hun sin Forvalter,⁸ Hans Mouritzen, følgende Brev:

»Jeg tviller iche, at I jo har hørt, at dend svenske Flaade er i Siøen med 16 Orlogsskibe og nogen Skiærbaade, saa beder jeg Eder, at I saa seer vel til, at Strandvagten blifver saa forstærket, at om, det Gud naadelig forbyde, nogle af deris Skiærbaade eller Fartøjs skulle komme ved Landet, de da kunde giøre Modstand. De fører danske Flag for at giøre Folk sikker, derfor beder jeg Eder, seer jer vel for og giører, saa som I agter at forsvare det, tager alting vel i Agt, det skal intet være Eders Skade, lader mig vide med første Post, om der hafver nogen ladet sig see der omkring i Siøen, og om alting staaer vel til med Strandvagten, og om de hafver endnu deres Støcher ved Stranden. Jeg beder, lader dette indlagte Bref strax blifve bestilt til Mons. Nissen. Jeg befaler Eder Gud.«

Trods al Paapasselighed af Strandvagterne, kunde disse dog ikke hindre, at Svenskerne borttog 9 af Øens Fartøjer den 4. August s. A.⁹

I Resten af Aarhundredet havde Danmark Fred — takket være de to Grever Bernstorffs kloge Politik. Landet kom til Kræfter, og Landboreformernes Tid begyndte. Ogsaa paa Samsø begyndte sidst i Aarhundredet Udskiftningen af det gamle Fællesskab at tage Fart. Hoveriet var yderst lempeligt, og Herskabet paa Brattingsborg skildres som yderst mild og forstaaende. Samsøs frugtbare Jord gav rige Afgrøder, og adskillige af de driftige Bønder lagde i disse Aar en god Skilling paa Kistebunden. Kun lidt ængstedes man for de mørke Skyer, som op imod Aarhundredskiftet viste sig paa vor sydlige Himmel.

AARENE 1801—1806

Som bekendt førte den blodige franske Revolution til den store Koalitionskrig i 1793 mod Frankrig. Kronprins Frederik (Fr. VI), som førte Styret i sin syge Faders Sted, fulgte sin Udenrigsministers Raad og holdt Danmark klar af alle Skær. Under vort neutrale Flag blomstrede Handel og Søfart, og A. P. Bernstorff afslog bestemt Englands Krav om at afbryde Handelen med Frankrig. Saa længe Bernstorff levede, gik alt godt, selv om han i sin Politik ofte maatte balancere paa Knivsæggen. Men efter hans Død i 1797 var der ingen, der evnede at fortsætte hans Statsmandskunst. Hans Søn, Grev Kristian Gynther Bernstorff, der fulgte efter i Embedet, var vel en rettænkende og absolut ikke nogen udygtig Diplomat, men havde blot ikke arvet sin Faders store Evner.

For at hindre Englænderne i at visitere Handelsskibene havde Danmark, Norge og Sverrig bestemt sig til at lade dem sejle i Konvojer. Dette nægtede England at respektere, og for Eks. opbragte det i Juli 1800 i Kanalen den danske Fregat »Fylla« tillige med en Del Handels-skibe, som var under dens Konvoj.

For yderligere at styrke sin Stilling indgik Danmark i December 1800 et Neutralitetsforbund sammen med Sverrig og Rusland. Forbundets Grundsætninger var, at ethvert neutralt Skib havde Ret til at sejle fra Havn til Havn langs de krigsførende Magters Kyster, at Flaget dækkede Ladningen, og at en Havn kun kunde anses for blokeret, naar Orlogsskibe hindrede Indsejlingen.

England ansaa imidlertid dette for et Skridt, rettet imod sig, og i al Hemmelighed rustede det i Løbet af Vinteren.

I Danmark var man vel ængstelig for den britiske Politik i det kommende Foraar, men haabede dog paa en fredelig Udjævning af Stridspunkterne, selv efter at England i Vinterens Løb lagde Beslag paa alle dansk-norske, svenske og russiske Skibe, det kunde faa fat paa. Danmark gjorde Gengæld og besatte ydermere de to Byer, Hamborg og Lybæk, som begge var af den yderste Vigtighed for den engelske Handel.

I Januar begyndte man i Danmark at sætte Fæstningerne i Stand, og Garnisonerne i København og Helsingør forstærkedes. Kronprins Frederik var Sjælen i alle Forberedelser. Personlig rejste han omkring, inspicerede, opmuntrede og gav Ordre. Danskerne blev paa engang et Folk i Vaaben. Nye Forsvarsanlæg sattes i Arbejde paa Kysterne, Borgerkorps oprettedes i Byerne, og i Januar oprettedes et Landeværn paa 6 nationale Regimenter, som skulde bestaa af det fra Linieregimenterne udgaaede Mandskab i Alderen 28 til 45. Det indkaldtes hvert Aar til Øvelse i de første 6 Aar.

Senere hen paa Aaret forandredes paany denne Plan derhen, at det

udskrevne Mandskabs Tjeneste forkortedes fra 8 til 6 Aar. De to første Aar tjente det hele Tiden under Fanerne, de fire sidste kun ved Efteraarsmanøvrerne. Efter 6 Aar gik Mandskabet over i Landeværnet.

Samtidig begyndte man helt at gaa over til Udskrivning af Landets egne Sønner, og Hvervningen af Udlændinge hørte efterhaanden op. De sidste hvervedes i 1808.

I sin Iver for at sætte Landet i Beredskab mod et eventuelt engelsk Angreb faldt Kronprinsens Øjne ogsaa paa Samsø. Den 13. Februar 1801 underskrev han en kgl. Resolution om, »at Øen skulde befæstes ved nogle i Forslag bragte Batteriers og Skansers Anlæg og Armering paa visse angivne Steder«.

Fra gammel Tid var Samsø jo et Mellemed i Forbindelsen mellem Jylland og Sjælland. Fra Koldby Sten gik Færgebaaden til Horsens eller Grenaa og fra Brundby Ballen til Refsnæs og Kallundborg. Fra Øens høje Punkter havde man et storslaaet Udkig over de omliggende Farvande, og en Fjende, som bemægtigede sig Øen, vilde med den som Basis kunne gøre vor Sejlads ubodelig Skade. Omvendt vilde Samsø være et glimrende Tilflugtssted for vore egne Konvojer. Rundt om fandtes udmærkede Ankerpladser, saaledes i Bugten ved Selvig, hvor den hollandske Flaade i 1658 havde ligget i Sikkerhed mod østlig Kuling. Navnlig gjaldt Kronprinsens Plan dog Stavnsfjord, dækket af den lille Ø Kyholm, som i Følge Pontoppidans »Danske Atlas« »gjør en god Havn og undertiden tjener til Samlingsplads for mange Skibe«.

Den inderste Havn ved Langøre kunde rumme mindre Fartøjer, men Adgangen til den gaar mellem forskellige Holme og er vanskelig at besejle for ikke stedkendte Folk. Man regnede den blot anvendelig til Transportskibe og smaa Handelsfartøjer. Den ydre Havn under Kyholm kunde derimod benyttes af større Skibe. Om Vinteren kunde der være stærk Isdrift, men før end andre Havne var den atter isfri, og den havde en fortrinlig Ankerbund. Tre Indløb førte ind til den, et søndre med Dybde for smaa Fregatter og to nordre, hvoraf det ene havde Dybde for Linieskibe.

Den 11. Februar 1801 — altsaa 2 Dage før den førnævnte kgl. Resolution blev underskrevet — fik Kaptajn Nicolaj Tidemand af 1. jyske Infanteriregiment Ordre¹ af Chefen for nørrejyske Generalkommando, Generaløjntant A. Moltke, til at afgaa til Samsø. Kaptajnen var født i Norge 1766 og var gennem alle Underofficersgrader naaet frem til Officer ved det nordenfjeldske Regiment. I 1788 forflyttedes han til Danmark, men gik tilbage til Norge 1815 og blev efter Norges Afstaaelse Oberst og Adjutant hos den svensk-norske Konge. Han var en dygtig og meget energisk Officer, men efter hvad det synes, uden større Kultur og uden Kendskab til dansk Naturel. Den 27. Februar af-

rejste han sammen med den 17 Aar ældre Major H. J. Czernichow af Ingeniørerne og ankom samme Eftermiddag til Samsø. Med sig havde de 1 Underofficer og 4 Menige af 1. jyske Regiment.

Fra gammel Tid var Lensbesidderen Øens Amtmand, paa dette Tidspunkt Lensgreve Christian Conrad Sophus Danneskiold-Samsøe. Han boede paa Gisselfeld og var fra 1808 tillige Amtmand over Præstø Amt. I hans Fraværelse varetog hans Forvalter og Branddirektør, Johannes Friis, de daglige Amtssager.

Sammen med Forvalter Friis tog de to Officerer den følgende Dag til Kyholm.

Krigen var forestaaende, og Arbejdet maatte fremskyndes. Majoren og Kaptajnen fastslog straks, at Vægten maatte lægges paa Kyholm og Langøre. Sidstnævnte Sted fandtes endnu Rester af den gamle Skanse, hvorimod Kyholm henlaa som en Græsningsø under Brattingsborg. Nogen større Rekognoscering var der foreløbig ikke Tale om, og Arbejdet koncentreredes om Skanseanlæggenes Plads, Afstikning af Hovedlinierne og Profilering af Søbatterierne. Kaptajn Tidemand var lidt ængstelig for det meget store og besværlige Arbejde paa Kyholm, hvis Betydning han tilmed ansaa for mindre væsentlig. I sine Optegnelser² skriver han, at han var bekymret over, at Øens Indbyggere skulde udføre dette vidtløftige Arbejde paa et Sted, hvortil der maatte sejles ud fra Lilleøre eller Besser Rev, og som laa fra $\frac{1}{2}$ til 3 Mil fra deres Huse. Men Majoren fastholdt sin Plan, og Kaptajnen maatte give efter overfor den ældre og mere sagkyndige. Han skriver senere, at Major Czernichow vel var en temmelig lærd Officer, der forstod sig paa Fæstningsbyggeri, men ikke paa Feltarbejder og slet ikke paa Kystbatterier.

Først i Marts var Forarbejderne saa langt fremme, at Jordarbejderne kunde begynde. Planen gik kortelig ud paa at befæste Kyholm og Lilleøre, den første med to Søbatterier og en Redoute, forbundet med to Envelopper med hver tre Redaner. Langøre omtales ikke mere, og et Batteri paa dette Sted vilde ogsaa kun have Betydning for et direkte Forsvar af den indre Havn. Kaptajn Tidemand siger et Sted, at der endnu laa ubetydelige Rester af den gamle, lukkede Skanse ude paa den yderste Tange, og en Overgang synes der at være arbejdet paa at istandsætte den. Men, som sagt, meget hurtig opgaves den, og hverken nu eller senere indgaar den i Befæstningsplanen for Stavnsfjord. Den 6. Marts afrejste Major Czernichow til Jylland, og overlod Kaptajn Tidemand Anlæggenes Udførelse.

Krigskancelliet maa imidlertid have været uvidende om Kronprinsens Ordre til Major Czernichow og Kaptajn Tidemand, thi kort efter sendte dette to andre Officerer derover, den forhenværende Marinekaptajn Stub og Ingeniørkaptajn Krag. De rejste dog straks igen, da de havde truffet Kaptajn Tidemand. Den 23. Marts ankom Kaptajn Kühn. Han havde

været Kommandant paa Færøerne, hvorfra han var kommet tilbage i Oktober og sat paa Vartpenge. Det var Kronprinsens Hensigt at ansætte ham som Kommandant paa Samsø.

Med den allerstørste Energi tog Kaptajn Tidemand fat paa Værket. Ikke blot skulde Arbejderne igangsættes, men tillige skulde der organiseres en Landeværn, og til begge Dele skulde Befolkningen anvendes. General Moltke rettede i Februar en indtrængende Opfordring til Samsingerne om at hjælpe til, da Hæren hverken kunde undvære Soldater eller Redskaber.

Det hele skulde med andre Ord organiseres fra Grunden. Udarbejdede Planer fandtes ikke og kunde heller ikke skaffes til Veje i den korte Tid, der var til Raadighed. Men ufortrøden tog Kaptajn Tidemand fat, og med Civiløvrighedens Bistand var Arbejderne snart i Gang. Kaptajn Krag skriver den 13. Marts,³ at han ved sin Ankomst fandt Batteriet paa den sydvestre Spids af Kyholm paabegyndt. 100—150 Mand havde arbejdet i 6 Dage. Batteriet skulde have Plads til 10 Kanoner og have en Højde paa 6 Fod over daglig Vande. For at opnaa dette, maatte Terrainet forhøjes 3 Fod, hvortil Jorden toges fra den høje Bakke. Major Czernichow havde foreslaaet endnu et Batteri til 5 Kanoner paa Kyholms sydøstre Spids, og dette havde Generallitetet bifaldet. Naar disse to Batterier var færdige, skulde der anlægges et Batteri paa Lilleøre til 8 Kanoner, lukket i Struben med Pallisader. Videre skriver Kaptajn Krag, at der endnu intet var bestemt med Hensyn til Besser Rev. Her var der en gammel Redoute, som med en lille Forandring kunde bruges til at bestryge det sydlige og nordre Løb. Jordbunden udenfor Redouten bestod af Smaasten og var saa lav, at den overskylledes i høj Sø. For at spare Tid og Arbejde kunde de gamle Volde beholdes, da de var faste og gode. Men behøvede blot at grave sig ned i den ønskede Dybde mod Nord og Øst, hvor Kanonerne skulde anbringes, og at anlægge et Banket paa de øvrige Sider. Hele Redouten burde omgives med Pallisader. Ligesom Kaptajn Tidemand ansaa han Kyholms Befæstning for mindre væsentlig og Arbejdet her for besværligt. Bedre var det, om man byggede et Batteri paa den sydlige Ende af Lindholm og saa iøvrigt lagde Vægt paa Bestrygning af Indløbene til Havnen.

Kaptajn Tidemand rekognoscerede Øen over det hele, fandt Havnene Kragemose, Lushavn og Koldby Sten ubetydelige og usikre. Vejene var maadelige om Høsten og slette om Foraaret. Han foreslaar Grev Danne-skiold-Samsøe at oprette Langøre som Købstad og at bygge en Havn paa Øens Sydside.

Den 12. Marts var en stor engelsk Flaade afsejlet fra England, og den 30. styrede den ind i Sundet for en gunstig Brise. Den 2. April stod Slaget paa Københavns Red.

Ved forceret Arbejde lykkedes det ogsaa Kaptajn Tidemand at faa et Landeværn nogenlunde organiseret. Noget Hovedlægd fandtes ikke over de vaabenduelige Mænd, og man maatte derfor blot udskrive efter Alder uden Hensyn til, om de tidligere havde tjent til Søs. General Moltke skrev den 21. Marts til Grev Danneskiold: »Strax efter den modtagne Ordre vilde Landets beskikkede Foresatte forsamle paa den næst følgende Dag Landets Indvaanere i deres Sogne i en eller flere Afdelinger. De vilde saa meddele dem om de til deres egen Frelse sigtende Nødvendighed og Nytte, om den Pligt de skylder deres Konge og Fædreland, om den Skam det er for en Mand at træde krysteragtig tilbage, naar Fare truer«.

Efter Folketælling den $1/2$ 1801⁴ fandtes der paa Samsø 304 unge Mænd i Alderen 18 til 28. Blandt disse var 11 Gaardmænd, 44 enten Enkers eneste Sønner eller Sønner af syge Forældre i en Alder mellem 52 og 72, og disse skulde altsaa ikke indkaldes. I Alderen 29 til 36 fandtes 191 Mænd, hvoraf 48 Gaardmænd og 94 gifte Husmænd, i Alderen 37 til 45 fandtes 163 Mænd, hvoraf 59 Gaardmænd. Ialt fandtes 658 Mænd, men af disse kunde kun paaregnes ca. 250 som brugelige til Soldater. Disse fordeltes med 40 Mand til Landeværnets Kavalleri, og Resten til Infanteriet, Feltartilleri og Kystartilleri. Til det sidste udskreves fortrinsvis Husmændene. Det ældste Mandskab over 45. Aar dannede en Landstorm, men nærmere om den foreløbige Organisation af det samsøske Landeværn kendes ikke.

Den 27. Marts kom Grev Danneskiold selv til Samsø for at hjælpe ved Udskrivningen. Den 1. April afrejste han igen, efter at han Dagen forud havde modtaget Kronprinsens Anerkendelse for sit Arbejde i et egenhændigt Brev, hvis første Del lyder:⁵ »Først takker jeg Dem meget for den Iver og Nidkjærhed, hvormed De bidrager til Indretningen af Samsøs Forsvars væsen; dernæst maa jeg i Henseende til Deres Forslag tilkendegive Dem:

1) at jeg for det første ikke kan love Dem flere Kanoner, men hvis Omstændighederne skulde tillade det, da skal jeg erindre at give den fornødne Befaling i saa Henseende.

2) at de til Kanonerens Tjeneste udskrevne Husmænd samtlige erholde 14 Sk. og 2 Pd. Brød daglig i Steden for 16 Sk. bifaldes.

Sluttelig approberer Kronprinsen de foreslaaede Uniformer til Landeværnet og udtaler sin Erkendelse af den »Beredvillighed, med hvilken De har gjort saa anselige Opofrelser for at fremme denne højst vigtige Sag«.

Landstormen havde foreløbig ingen Uniform. De approberede Uniformer gjaldt derfor kun Landeværnet og var følgende⁶:

Infanteriet: Mørkeblaa Trøje med hvid Krave og Opslag, hvide Knap-

per, hvid Vest, mørkeblaa Benklæder og Hat med en grøn Fjer for Musketererne og grøn Fjer med hvid Top for Jægerne. Lædertøjet var sort som tidligere reglementeret for Landeværnet.

Kavalleriet. Kort mørkeblaa Trøje med hvide Opslag og Krave, gule Knapper, gul Vest, rund Hat med en hvid Fjer og Rytterskilt, blaa Ridebukser med en rød Kant. Lædertøjet var gult som tidligere reglementeret for Rytteriet.

Feltartilleriet. Mørkeblaa Trøje med røde Opslag og Krave, hvid Kant, hvide Knapper, lange blaa Benklæder, Hat med hvide Snore og hvid Fjer, gult Lædertøj.

Kystartilleriet. Uniform som Feltartilleriet, dog uden hvid Kant.

Kaptajn Tidemand skriver, at han valgte den blaa Farve, fordi Samsingerne som Søfolk holdt mest af den. Derved kom man ogsaa nærmest til deres sædvanlige Nationaldragt. Samsøs Landeværnsuniformer var altsaa særprægede og afveg i Udseende fra de almindelige Landeværnsuniformer. Lædertøjet var derimod det ældre udrangerede fra Liniregimenterne. I den følgende Tid indførtes forskellige Forandringer. Kronprinsen elskede at syle med nye Uniformer, og hen paa Efteraaret fik Officererne Tilladelse til at bære de for Landeværnet reglementerede Epauletter.

Den 2. April mødte Landeværnets Infanteri- og Kavallerikorps første Gang til Øvelse ved Vadstrup og den 7. Feltartilleriet.⁷ Der holdtes derefter Øvelse 8 Timer daglig i de fem Dage af Ugen. Den 11. mødte 40 Kystartillerister til Øvelse paa Kyholm, og samme Dag overtog Kaptajn Kühn Kommandoen over den lille Ø og dens Besætning. Fyrposter oprettedes paa Issehoved, i Stavns, paa Staalhøj, Vesborg og Signalposter paa Dyret og Kyholm, sidstnævnte Sted dog kun, naar fjendtlige Skibe nærmede sig. Kaptajn Kühn klagede over, at de udskrevne Artillerister for det meste var gamle og svagelige Mænd, som aldeles ikke havde de Egenskaber, som var nødvendige for Soldater og i Særdeleshed for Artillerister.⁸ Tilmed var Antallet utilstrækkelig, og han søgte om at maatte faa ialt 150 Artillerister.

Men Vaaben manglede. Fra gammel Tid havde Øen 100 Par Pistoler, 100 Geværer og Karabiner og 100 Patrontasker samt en Del Ammunition. Det var alt, tilmed gamle Modeller og sikkert ret medtagne af Tidens Tand. Grev Danneskiold opfordrede Beboerne til at aflevere, hvad de havde af Bøsser og Flinter. De skulde faa det hele igen, naar der ikke var Brug for dem mere. Kaptajn Tidemand havde af Generalitetet faaet Løfte om 200 Geværer, men de var ikke kommen.

»Vi maa heller nu tænke paa at forsvare os«, skrev Tidemand til Grev Danneskiold⁹«, »vi mangler intet andet end Vaaben. Landeværnet skikker sig overmaade godt og vil vist blive et ypperligt Korps!

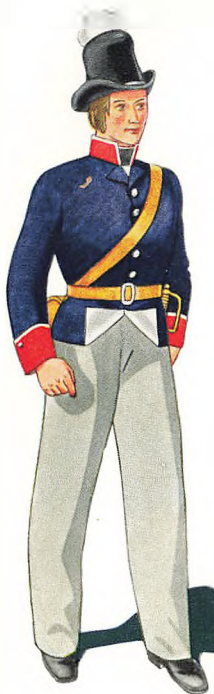
Hr. Greve, rejs til København og gør Udveje for Vaaben og sig Kronprinsen, at vi mangler intet andet end Vaaben at forsvare os med. Saa skal denne vigtige Post ikke let falde. Som Patriot, som Landsherre af Samsø opfordrer jeg Dem, Hr. Greve, at gøre alt, hvad der staar i Deres Magt. Øjeblikkene er maaske kostbare, men mit Haab er endnu ikke tilintetgjort, om vi faar fornøden Understøttelse. Mere Krudt og Bly ønsker jeg, særdeles Geværer, Patrontasker og Gehæng for Fodfolket og Gehæng og Pallasker for Kavalleriet. Dette kan let transporteres over Land. Patronerne kan ogsaa skikkes os paa samme Maade«.

Grev Danneskiold tog straks Affaire og skrev bl. and. endnu samme Dag, han havde modtaget Tidemands Brev, til Kancelliet:¹⁰ »Beboernes Mod paa Samsø er godt, og med fri Vilje gribe de til Vaaben, men deres Enthusiasme lider derved, at de staar med tomme Hænder uden at have noget at forsvare sig med. Jeg erfarede dette bedst ved min Nærværelse paa Samsø i disse Dage, thi overalt forlangte Bønderne Vaaben af mig. Jeg satte alle de paa Samsø værende Flinter i Rekvisition, men desværre er de ikkun hel middelmaadige.«

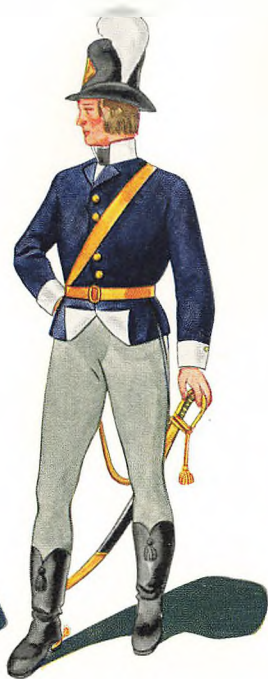
Grev Danneskiolds Henvendelse lykkedes. Samsø fik baade Geværer, Pallasker og Kanoner. De sidste sejledes derop fra Korsør og Kallundborg.

Arbejdet paa Skanserne skred imidlertid kun langsomt frem. Vanskelighederne var for store. Major Tidemand skriver selv, at Arbejderne led ved de lange Afstande til Arbejdsstederne, og at de allerede var trætte, naar de mødte om Morgenen. Redskaber manglede, Grene til Forhug skulde skæres i Skoven, Materialer indføres fra Jylland, og Samsingerne var alt andet end villige til dette haarde Arbejde. Allerede faa Dage efter, at Batteribygningerne var begyndt, skriver Forvalter Friis:¹¹

»Jeg er her virkelig i Bevægelse med Foranstaltninger ved Arbejdet paa Kyholm; daglig faar jeg Ekspresser med Breve, undertiden to Gange en Dag, fra Kaptajn Tidemand, og tilsidst maa jeg selv ride til Stavns bagefter for at faa Tingene i Rigtighed; men den allerstørste Vanskelighed er, at jeg ikke kan skaffe Folk nok. Længe varede det, inden man fik dem i Tur til at møde, nogle mødte en Dag og blev borte fra Arbejdet den anden Dag, andre vilde slet ikke møde. Atter igen andre, som mødte, vilde ikke lystre de Kommanderende eller Sognefogderne. I Tirsdags Aften sildig tog jeg til Stavns, og Onsdag Morgen den 18. var jeg og Sognefogderne i Konference med Kaptajnen; der maatte jeg strax give ham en Promemoria, som er oplæst for Arbejderne, at for Uordener maatte ventes Korrektioner paa Stedet efter militær Skik. — — Den skal efter dens Op-

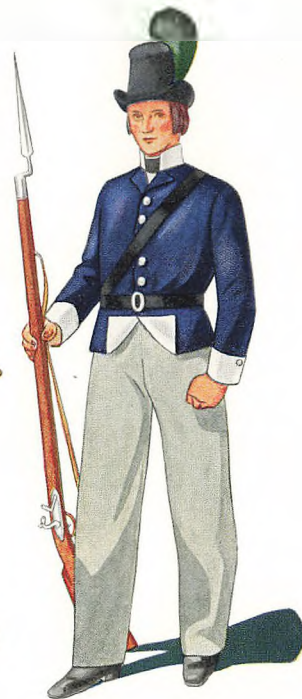
Feltartillerist
1810

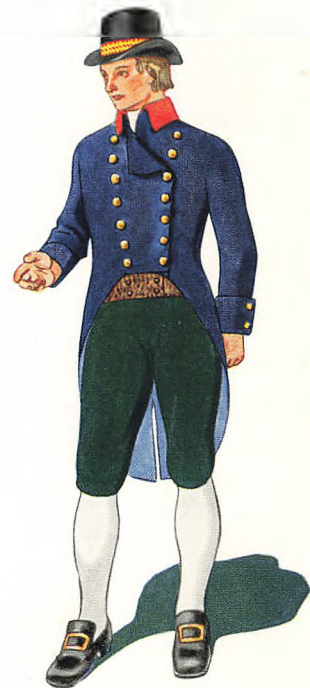
Kavallerist
1810

Kystartillerist
1810

Infanterist
1810

Lodsformand paa Kyholm.
1809.

Samsø Landmilice 1810.

læsning havde gjort en herlig Virkning — ingen er derefter straffet, og Kaptajnen har lovet og forsikret, at der skal ikke uden i alleryderste Nødvendigheds Tilfældet blive gjort Brug deraf — —«.

Videre skriver Forvalter Friis, at Kaptajn Tidemand var utilfreds med, at der kun var skaffet 72 Daglejere til Skansearbejdet. Han forlangte omtrent det tredobbelte, hvis Batterierne skulde kunne blive færdigedige i rimelig Tid. Friis lovede ham 120—130, men Kaptajnen var endnu ikke tilfreds. Tilsidst blev de enige om at drage fra By til By og opnotere alt arbejdsløs Mandskab. Rejsen gav kun c. 166 Mand, og følgelig maatte Gaardmændene selv med baade i Arbejdet og til Kørslerne, sognevis 5 Dage ad Gangen efter Omgang.

Gaardmændene var misfornøjede med dette Statshoveri. Ikke blot var Kørslerne ud til Lilleøre og Besser Rev lange, men Vejene var daarligere, navnlig til Redouten paa Pynten af Besser Rev. Haardt sled det baade paa Heste og Køretøjer. Værst var det dog, at Landmændene forhindredes i at passe deres Bedrifter. Selv om Kvinderne nok kunde tage et Tag med, var det alligevel galt, at der undertiden ikke var en eneste Mand paa Gaarden, for Eks. naar Husmænd og Karle var til Eksercits eller paa Skansearbejde, og Gaardmanden selv maatte køre Vognen i Ægtkørsel for Kommandantskabet.

Landeværnet fik Lønning for de Dage, det var inde, ganske som de hvervede Soldater, og Husmændene paa Skansearbejde fik normal Dagløn. Gaardmændene fik derimod endnu intet for deres Kørsler og maatte selv tage Tabet, hvis Hestene led Skade. Efter Henstilling af Grev Danneskiold fik de dog senere nogen Erstatning for Kørslerne.

Baade Birkedommer Petersen og Forvalter Friis forsøgte forgæves at faa mildnet Kravene og i al Fald at faa Omgangsarbejdet for Gaardmændene ophævet. Kaptajn Tidemand var ogsaa villig til det, hvis han blot kunde faa den nødvendige Arbejdskraft paa anden Maade, men dette lod sig ikke gøre. Han henholdt sig til de kgl. Forordninger og viste f. Eks., at han netop den 19. April paany havde faaet den skarpeste Ordre¹² til at fortsætte de paabegyndte Batteriarbejder med størst mulig Energi. Han kunde følgelig ikke fritage Gaardmændene for Omgangstjenesten, og en sidste Kancelliskrivelse gav ham Fuldmagt til at kræve endnu større Ydelser, hvis det blev nødvendigt. »Men«, skriver han »for at fortne Arbejdet, som efter nærværende Indretning gaar yderlig langsomt, har jeg tænkt, det var bedst at afdele det endnu tilbageblevne i 5 Stykker og ligne det efter Sognenes Hartkorn og overlade hvert Sogn sit Stykke til at gøre færdigt«.

Paa denne Maade fik hvert Sogn altsaa sin Del at opføre i Akkord, hvad ogsaa forcerede Arbejdet noget. De paagældende Stykker fik samtidig Navn efter Sognene (se Tegningen).

Stadig klager Kaptajn Tidemand dog over Vanskeligheder. En Husmand fra Onsbjerg maatte straffes korporligt, fordi han var opsætsig mod en Underofficer. Ofte manglede op til en Snes Mand, og endnu hyppigere kom de for sent om Morgen. Mødeordrene blev ikke efterkommet, og de militære Chefer beskyldte Sognefogederne for ikke at have sendt dem ud. Klage kom ind efter Klage, og Forhør afholdtes efter Forhør. Andre Uregelmæssigheder stødte til. For Eks. havde Kaptajn Tidemand en Dag overleveret Sognefoged Elias Hansen i Ørby et vigtigt Ekspresbrev til København til videre Besørgelse. Denne leverede ogsaa Brevet til Færgeskipper Niels Krag i Brundby, men endnu to Dage efter laa Brevet uekspederet. I Forhøret undskyldte Færgemanden sig med daarligt Vejr. En Vogn til Lægen udeblev, da denne en Dag skulde ud at se til syge Soldater. En anden Dag var Kaptajn Kühn kørende ud for at inspicere Landeværnet. Medens han var af Vognen, kørte denne uden videre hjem og efterlod Kaptajnen paa Øvelsespladsen langt borte fra sit Kvarter.

I April tilspidsedes Forholdene. Samsingerne troede, at man kun havde ondt i Sinde imod dem ved fremdeles at kræve Eksercits og Arbejde af dem, nu de mente Krigen sluttet efter Slaget paa Københavns Red.

De var jo uvante med og maaske ogsaa ukendte med de Fordringer, som i saa Henseende kunde stillet til dem ligesom til den øvrige Befolkning i Danmark. I mange Aar havde de været fri for al Tyngde af den Art, og nu kom det hele paa een Gang over dem.

Over dem stod en Mand, som i sin Ivrighed satte ethvert Hensyn til Erhvervene til Side for at kunne løse sin militære Opgave. Han gik blindt energisk frem, og selv om man kan mene, at Befolkningens Uvillighed under disse Forhold gik over Rimelighedens Grænse, hvad Brevene baade fra disse Aar og fra Tiden efter 1807 lader forstaa, saa manglede paa den anden Side han som Kommandant den rette Forstaaelse af, at der ogsaa maatte tages Hensyn udover de militære. Han var for usmidig i sit Forhold til den civile Befolkning, og af forskellige karakteriseredes han endog som værende despotisk, herskesyg og fremfusende.

Lensgreve Danneskiold-Samsø stod i en vanskelig Stilling midt imellem det militære Forsvars Krav og Varetagelsen af sine Bønders Tarv. Han var paa een Gang Kongens Embedsmand og Øens Lensherre, skulde samtidig være Befolkningens Aktor og Defensor, og den fine, kultiverede Mand løste Opgaven paa en for Eftertiden tiltalende Maade. Han var besjælet af den militære Opgaves nationale Betydning, og han stod respekterende overfor Kommandantens tjenstlige Myndighed og Rettighed, men han glemte ikke et Øjeblik, at han ogsaa var Samsingernes

naturlig Beskytter. Taktfuld tager han *Affaire*, skiller det rimelige og det urimelige ud fra hinanden. Og først, naar Kaptajn Tidemand stillede sine Krav for stejlt op og nægtede yderligere Indrømmelser, gik Greven til Kancelliet og til Kronprinsen.

Sidst i April skrev Forvalter Friis til Grev Danneskiold: ¹³ —

»Imidlertid har jeg længe mærket en stor Gæring under Bønderne og mange er blevne meget mismodige; thi naar en Mands Karl er udskrevet til Søjteneste, hans Husmænd ansat ved Kanonerne og til fast Arbejde paa Kyholm, samt selv er Landeværnsmand, skal gaa til Eksercits, skulde sin Tur med ved Omgangsarbejdet, skal bestride de mange Kørsler, ejer ikke noget Mandfolk i sin Gaard eller kan faa nogen for Penge at leje, jeg maa underdanigst spørge, hvad skal en saadan Mand gøre? Ikke alene haver Hr. Kaptajn Tidemand ikke været til at formaa til at ophøre, som underdanigst er meldt, med Omgangsarbejdet, men han har ogsaa villet inddele det tilbageværende Arbejde paa Bønderne efter Hartkorn. — Jeg var paa Kyholm igaar. Hvor jeg kom frem, mødte jeg Deputationer overalt fra Bønderne.«

Paa Hjemrejsen samme Dag fra Kyholm fik Forvalter Friis fat paa et Cirkulære, som gik fra Gaardmand til Gaardmand. I dette var berammet et Møde, hvor der skulde tages en afgørende Beslutning, som det synes, noget i Retning af Mytteri. Cirkulæret kendes ikke. Friis fik det listet til sig mod Løfte om atter at give det tilbage og sendte Grev Danneskiold det til Gennemlæsning. Denne paalagde omgaaende sin Forvalter at berolige Stemningen. Samtidig skrev han til Kaptajn Tidemand: ¹⁴

«— Vel sandt, at de [Samsingerne] have i en lang Række af Aar været fri for mange Byrder og bør altsaa med Velvilje bære disse, naar de kommer, men derfor kan disse dog være trykkende, jo større denne Byrde paa engang kommer. Ja, den Byrde, der delt paa flere Aar eller længere Tid let vilde kunne bæres, kan maaske, naar den kommer paa engang, være knusende.

Samsøerne vil, naar de ikke faar i ordentlig Tid og paa ordentlig Maade deres Korn lagt i Jorden, være ødelagte. Det er da naturligt, at jeg beder Dem om al mulig Skaansel i Pløjetiden. Jeg talte ikke saa frit i denne Anledning, naar jeg ikke følte, at jeg havde gjort, hvad jeg burde som offentlig Embedsmand. At henvende mig paa højere Steder for at bede om Lindring for Samsøerne vilde jeg anse som en Fornærmelse mod Dem, saa længe jeg haver den allerstørste Grund og Overbevisning om, at De, Hr. Kapitajn, er en Mand, der sikkert vil lette Bonden hver tung Byrde og bære over med deres Vildfarelse, der uden Tvivl hidrøre deraf, at de forvente en Vaabenstilstand med Fred og tro, at altsaa nu alle Forsvarsanstalter ere overflødige«.

Det var altsaa Pløjetid. Markerne skulde besaas, og Gaardene havde Brug for sine Heste og sine Folk. Flere og flere Vogne udeblev fra Skansearbejderne, og tillige flere og flere Folk. Kaptajn Tidemand klager over, at han har maattet bruge sin egen Tjener til at besørge de Bud, de kongelige Forretninger krævede. I Vrede skrev han:¹⁵

»Forvirring og Uordener spores nu overalt, men jeg skal vist vide, hvad jeg har at gøre, naar Frugten bliver ret moden. Endnu er min Kundskab om denne Histories rette Sammenhæng kun naaet til moralsk Vished, men er dog meget nær den juridiske. Ræven skal nok blive trukket ud af Hulen, og saa har jeg Haab om, at Kabalen skal blive fortjent belønnet«.

Det synes dog, som Sagens videre Forløb nogenlunde kom til at foregaa i Ro. Kaptajn Tidemand bidrog til det dels ved at tillade Sognene selv at ordne deres Arbejdsafgivelser og dels ved i et Opraab den 3. Maj at takke de to Sogne, som villigt havde gjort deres Pligt, nemlig Nordby og Onsbjerg Sogne. Tillige takkede han dem for venlig Indkvartering.

Kaptajn Tidemand boede paa Vadstrupgaard, hvor han havde nogle Værelser og et Køkken. Hans Tjener sørgede for ham, og hen paa Sommeren kom hans Kone over til ham.

I Maj slappedes Forholdet til England, og Skibsfarten kom snart derefter i normal Gænge. Den 25. Juni tændtes paany de slukkede Fyr. Der var derfor heller ingen Grund mere til at forcere Batterianlæggene færdige inden Udgangen af Juni, saaledes som Bestemmelsen hidtil havde været. Beboerne fik Frihed til Foraarsarbejderne paa deres Gaarde for saa derefter i Ro at kunne gøre Skanserne færdige.

Hvor rosende end baade Kaptajn Tidemand og Kaptajn Kühn udtaler sig om Landeværnets Uddannelse, stod det dog klart, at de militære Opgaver ikke lod sig løse alene af dette. Der maatte sendes Liniemandskab til Forstærkning, og dette fandt da ogsaa Sted i Løbet af Sommeren, baade Artillerister fra de kgl. Artillerikorps i København og Aarhus og Infanteri fra 3. jyske Infanteriregiment (nuv. 11. Bataillon). Disse indkvarteredes hos Beboerne i Byerne. Paa Kyholm underbragtes Styrken derimod i gode og varme Halmteppe. Der byggedes derude til Brug for den mindre Vinterstyrke to Kaserer til hver 24 Mand samt et lille Kommandanthus. Kaptajn Kühn opgav dog snart dette Hus til Fordel for to Løjtnanter og indkvarterede sig i en Gaard i Stavns.

I August afløstes det jyske Mandskab af et Detachment af fynske Infanteriregiment (nuv. 12. Bataillon). De var ikke vant til det haar-

de Arbejde, og deres Opførsel blev derfor snart saadan, at Kaptajn Tidemand maatte tvinge dem til Lydighed ved et Eksekutionskommando.

Soldaterne skulde nemlig hver Dag tidlig om Morgenen afsted den lange Vej ud til Besser Rev. Sent om Aftenen kom de hjem, gnavne og trætte af det strenge Arbejde og de lange Marcher i al Slags Vejr. Adskillige puttedes i Arresterne, som var indrettede i Fjeldehytten paa Lilleøre, men mange unddrog sig Besværlighederne ved Desertion. I September forsvandt saaledes paa en Nat 2 Underofficerer og 10 Mand.

Ogsaa Samsingerne fortsatte endnu deres Modstand mod Arbejdsudskrivningen. Advarsler hjalp kun lidt, og flere blev tiltalt. Særlig klager Kaptajn Tidemand over en Del Beboere i Langemark, Torup og Agerup, som trods Advarslerne alligevel ikke var til at faa til at gøre det samme Arbejde som de andre Byer i Besser Sogn. Forvalter Friis skriver,¹⁶ at

»Samsingerne er underlige. Ikke vilde de gerne vise Hørighed, og gøre de det end for en kort Tid, bliver de dog snart triste deraf og høre op. Eksempel maa nødvendig statueres, ellers bliver der ikke een, som adlyder eller gør sin Pligt. Underligt er det, at de ikke vil tro, som de kalde det, at det er Kongens Vilje«.

I Juli indsendte Gaardmændene en Ansøgning til Grev Danneskiold om Fritagelse for Ekercits og Arbejde i Høsten. Ansøgningen er underskrevet af Mænd fra hvert Sogn. Greven tog sig af sine Folk, og den 29. Juli kom der Ordre fra Kancelliet, at Arbejdet skulde indstilles, til Høsten var overstaaet. Samtidig fik Kaptajn Tidemand gennem General Moltke Kronprinsens Tilkendegivelse af hans »særdeles Tilfredshed og Velbehag med hans Flid, Iver og utrættelige Nidkærlighed ved det ham betroede Arbejde paa Kyholm«. Med Brevet fulgte et Gratiale paa 100 Rdl.¹⁷

Hen paa Efteraaret tog Samsingerne fat med Alvor, og sidst i Oktober var Batterierne paa Lilleøre, Kyholm og Besser Rev færdige. Grev Danneskiold indsendte derpaa Regning til Statskassen for dette Arbejde, som Beboerne havde ydet, og for Indkvarteringerne. Tillige krævede Greven Erstatning for sin Forpagter for Afsavnet af Græsningen paa Kyholm.

Efter Opgivelserne fra Sognefogderne kom Regningen for Arbejde m. m. til at lyde paa:

5622 Gangdage	à 20 Sk.,	ialt 1874 Mark.
3753 Spanddage	à 4 Sk.,	ialt 2502 Mark.
490 ridende Bud	à 2 Sk.,	ialt 163 Mark.
Tilsammen 4539 Mark		

General Molkte i Aarhus fandt ikke Erstatningerne for Indkvarteringerne ubillige. Derimod forekom de andre Regninger ham store.

Han skrev til Grev Danneskiold:¹⁸

»Forskellen imellem Deres højbaarne Mening og min angaaende al Godtgørelse, som billigen kan tilkomme Samsøs Beboere, turde dog vel især være grundet paa den Protektion, som Hr. Greven billigvis skylder dem, hvis Grundejer og Øvrighed Deres«.

Generalitetet skrev i Februar:¹⁹

»I Anledning af Hr. Kammerherrens under 13/11 f. A. indgiven Ansøgning om Godtgørelse til Samsøs Beboere for det overordentlige Arbejde, de har haft med Øen Kyholm og Lilleøres Befæstigelse, har Generalitetet korresponderet med den kommanderende General i Nørrejylland, Generalløjtnant v. Molkte. Af de derefter i denne Sag indkomne Erklæringer og Oplysninger ses, at Ægterne paa Samsø forrettes paa usædvanlige smaa Distancer; at der tages Afløsning paa en Tur af 2 Mile, og at altsaa 4 Vogne bliver sat i Bevægelse for 2 Mils Kørsel frem og tilbage, hvilket vil kunne udrettes med 1, højst 2 Vogne, som altsaa ikke bør falde den kongl. Kasse til Last, at de ridende Bud for største Delen kun have været halvvoxne Dreng, og at de gaaende vil ikke kunne anses anderledes end Sognebud. Endvidere forklares, hvorledes Arbejdet bør inddeles i tvende forskellige Slags, nemlig det Omgangsarbejde, Sognene have forrettet fra 5. Marts til 27. April, og det forsagte Arbejde, som efter den Tid er forrettet. Aarsagen til saadan Inddeling er, at det Arbejde, Beboerne forrettede fra 5. Marts til 27. April, skete i Flæng med de lønnede faste Arbejdere og siden ankomne Soldater, følgelig ikke kan speciel bedømmes, men efter den Tid er ethvert Sogn tildelt sit Stykke proportionelt efter Sognenes Hartkorn, og da dette Arbejde er forrettet efter meget ulige flittige og duelige Arbejdere af ethvert Sogn, saa kræver den kongl. Interesse, at dette sidste Arbejde ikke betales dagevis, men efter en Regel, hvorved hverken Bonden eller den kongl. Interesse kan fornærmes, og dette foreslaaes at være enten efter Kubik- eller Længdemaal, hvilket for de flittige Arbejdere vil give fuld Betaling.

Efter disse Principper holde vi ogsaa for, at Godtgørelsen for Arbejdet bør bestemmes.

Men hvad derimod Befordringerne med Officerer og Feltskærerne samt Budskik og Gangbud angaar, da er man af den Formening, at derfor ligesaa lidet nogen Betaling til Samsingerne vil kunne bevilges, som saadant, tilstaaes«.

I November afrejste Kaptajn Tidemand til sit Hjem i Aarhus. Hans Dom om Samsingerne fremgaar af hans efterladte, utrykte Optegnelser, hvor han bl. and. siger:²⁰ »Samsingerne er i det hele taget et godt Folk, men besidder som alle isolerte Øboere visse Egenskaber. Samsingerne vil gerne — med Undtagelse af Nordby Sogns Beboere — leve og klæde sig godt. De bor almindeligvis bedre end andre danske Bønder i Almindelighed, som nok kommer af den besynderlige Indretning paa dette Eyland, at Greven ejer Jorderne, men Bønderne Gaardene. — — Da Samsingerne fik militær Dannelse, blev han i det mindste paa sit eget Land en god Soldat. Langvarige Strabadser taaler ikke den kælnø Samsøboer, især den sydlige Del deraf. Folkene i Nordby Sogn er de tarveligste, arbejdsomste og agtværdigste Indvaanere. Brok-skade er en almindelig Fejl hos Mandkønnet paa Samsø«. Et andet Sted skriver Kaptajn Tidemand, at Samsingerne var gaaet tilbage i Driftighed. For Eks. havde de nu kun 9 Skibe tilbage. Det var »et godmodigt Folk, besidde et godt Nemme, men derhos Tilbøjelighed til Magelighed og Egennytte. — — Som Øboere besidder Indvaanerne visse Egenskaber og hader i Reglen alle Fremmede og alt fremmed.«

Kaptajn Kühn overtog nu uindskrænket Kommandoen over Øen. Der var jo ingen videre Fare om Vinteren, fordi Isen gjorde Sejladsen for besværlig. De regulære Troppestyrker forlod derfor Samsø, og kun efterlodes paa Kyholm 1 Officer, 3 Underofficerer, 2 Tambourer og 30 Mand. Herfra udstilledes en Vagt paa Lilleøres Batteri.

Som nævnt, var Batterianlæggene i 1801 kun udført efter en hastig udkastet Plan. Hvad der var naaet paa den korte Tid, var vel fortrinligt, og havde ogsaa i Juli skaffet Kaptajn Tidemand Kronprinsens højeste Anerkendelse og et ekstra Tillæg til Gagen. Men Skanserne var kun lette og formaaede ikke at yde et virkeligt Forsvar. Efter at man havde indset Samsøs Vigtighed som militært Støttepunkt og særlig Havnens store Betydning, var imidlertid hverken Kaptajn Tidemand eller Generalitetet tilfreds, og man ønskede de midlertidige Anlæg udvidet til kraftige Batterier af permanent Art.

Allerede i Begyndelsen af Juli havde Kaptajn Tidemand saaledes indstillet, at Forsvarsanlægene gjordes stærkere, og i August konfererede han herom i Aarhus med General Moltke. Kronprinsen bifaldt Tanken, og en Kommission blev nedsat²¹ for at udarbejde Forslag dels om Forsvaret af Stavnsfjord og dels om en forbedret Organisation af Landeværnet. Ved en ny kgl. Befaling i September udsattes Kommissionens Møder, til Kaptajn Tidemand havde tegnet en Del Skitser over Batterianlæggene, og til Kaptajn Stub havde udarbejdet et godt Søkort. Begge Arbejder krævede Maaling og Nivellementer, og først i Foraaret 1802

kunde Kommissionen træde sammen. Dens Medlemmer var Kaptajnerne Tidemand, Kühn, Krag og Stub. Tillige skulde Grev Danneskiold-Samsø tiltræde den i alle Spørgsmaal vedrørende Samsøs Grundejendomme og Beboernes Rettigheder og Pligter.

I Løbet af Sommeren holdtes derpaa Møder, men Enighed var ikke let at opnaa. Kaptajn Tidemand vilde bl. and. gøre Armhoved ved Lilleøre til Hovedpunkt i Befæstningslinien, de andre Kyholm. Alle var dog enige om Samsøs militære Betydning, ikke blot som Mellemlid i Forbindelsen Jylland—Sjælland og — for Kyholms Vedkommende — som Tilflugtshavn for danske Skibe, men hvad der var nok saa vigtigt, at herfra kunde ethvert fjendtligt Skib i Storebælts nordlige Del rapporteres telegrafisk til Havnebyerne, saaledes at danske Skibe kunde undgaa de farlige Sejlruiter.

Om et virkeligt Forsvar af Samsø var der selvfølgelig ikke Tale. Der til var den Styrke, der kunde samles baade af Linietropper og Landeværn, for lille. Vægten blev lagt dels paa at kunne afvise mindre Landgangsforsøg paa Kysterne og dels paa en effektiv Beskyttelse af Kyholm Havn. Man gik derfor endelig bort fra en indre Forsvarslinie over Langøre og bestemte Befæstningslinien til at gaa fra Besser Rev over Lindholm—Kyholm—Lilleøre til Armhoved. Dette krævede altsaa udover de allerede anlagte Batterier paa Kyholm og Lilleøre nogle nye Anlæg paa Besser Rev, Lindholm og Armhoved.

Naar Lindholm blev taget med, var det nærmest for, at Fjenden ikke skulde bemægtige sig den og herfra bekaste Besser Rev. Afstanden mellem Lindholm og Kyholm var imidlertid for stor til, at der med Datidens Kanoner kunde tilvejebringes en gensidig effektiv Ildunderstøttelse, og man tænkte derfor en Tid paa at foreslaa et Søfort, opbygget paa en Grund mellem disse Øer. Tanken blev imidlertid opgivet af økonomiske Grunde, og i Stedet for foreslog man en bevægelig Kanonpram, som kunde anvendes baade her og andre Steder, hvor der tiltrængtes Forstærkning.

Hvad Landeværnet angik, akcepterede Kommissionen fuldt ud Kaptajn Tidemands Organisationsforslag. Kun var der Uenighed mellem Kaptajnen og Grev Danneskiold. Førstnævnte vilde udskrive alle Samsingerne udelukkende til Landeværnet, hvorimod Greven ikke vilde berøve dem Muligheden for fortsat at kunne tjene til Søs. Han udtalte:²² »Samsøs Lands Beliggenhed og Indvaanernes Næringsveje saavel som Opdragelse har dannet og vil til alle Tider danne dem til bedre Matroser end Soldater. Man vil ikke kunne standse eller lægge Hindringer i Vejen for deres Handel og Søfart uden at ødelægge dem.« Et Forslag om efter Tur at tillade 50 ad Gangen at sejle kunde Greven heller ikke gaa med til, da Skipperne frit maatte have Lov til at vælge de Folk, han ønskede, og at beholde dem, saa længe han vilde.

Tillige henholdt Grev Danneskiold sig til Kancelliets Skrivelse af 24. Februar 1801 og mente, at Beboerne i Henhold til denne ikke var pligtige til at udføre Skansearbejder. Disse maatte udføres for Statens Regning af lejede Folk eller af Soldater.

I Juli kom Kronprins Frederik selv derover ledsaget af General Moltke. Batterierne og Landeværnet blev inspiceret, og han paalagde Kommandantskabet ubetinget at tage de udgivne Forordninger til Efterretning. I Anledning af Meningsforskellen indenfor Kommissionen udtalte Kronprinsen, at han ønskede et Separatforslag fra de Medlemmer, som ikke kunde gaa med til en Fællesindstilling. Dette var en Opmuntring for Kaptajn Tidemand, som ydermere kort efter som Belønning for sit »militære Talent og nidkære Flid ved Anlæggene paa Kyholm og Samsø« fik tilstaaet et aarligt Tillæg til sin Gage.²³

I August fik Kommissionen ydermere Ordre til at foretage Beregning over, hvad Forsvarsanlæggene vilde koste. »Det er en forbandet Sag«, skriver Kaptajn Tidemand,²⁴ »at man vil have en Kalkul over Bekostningerne, som jeg anser for at være meget vanskelig og vidtløftig. Gid, kæreste Ven, at vi dog engang kunde faa en Ende, jeg tør neppe mere ønske en ærefuld Ende, paa denne fortrædelige Kommission. — — Nu derimod frygter jeg, at der bliver lagt nye Ophold og Fortrædelighed i Vejen, omendskønt jeg har foresat mig at være det mest passive Menneske i den hele Kommissions Sag, som det nogenlunde er muligt«.

Hen paa Efteraaret blev Kommissionens Forslag færdig og indsendt til Generalitetet. Inden dette blev færdig med at gennemgaa de forskellige Indstillinger, udbrød Krigen paany mellem Frankrig og England. Begivenhedernes Udvikling krævede Regeringens fulde Opmærksomhed. Franske Tropper rykkede ind i det engelske Hannover, og den danske Hær samledes ved Grænsen. Kronprinsen selv tog Ophold i Kiel. Paa Samsø forestod Kaptajn Kühn Kommandantskabet. Større Begivenheder kom imidlertid ikke til at bryde Freden paa Samsø, og Kommandanten lod Befolkningen i Ro. Skansearbejder var der naturligvis ikke Tale om, heller ikke Eksercits, og kun paa Lilleøre og Kyholm var efterladt en mindre Vagt af det kgl. Artillerikorps og af Infanteri, skiftevis fra fynske og et af de jyske Regimenter. Efter Indstilling af Grev Danneskiold ansattes der i Oktober 1802 en Feltskær paa Kyholm, da det var for uoverkommeligt for Samsøs Læger at tilse Styrken derude. Hans Gage beløb sig kun til 114 Rdl. aarlig og 60 Rdl. til Medikamenter.

Helt standsede Virksomheden paa Kyholm ikke. Der fandtes i 1805 af Bygninger: Et Vagthus, et mindre Kommandanthus med en lille Gaardsplads og Kaalhave, det hele omgivet med Pallisader, to Kaserner, en østre og en vestre, et Krudtmagasin, et Proviantmagasin, en Fieldehytte, flere Halmtekte og en Brønd. Alt var bygget i Bindingsværk undtagen Krudtmagasinet, der var opført af Stolper og Brædder. Nævnte

Aar fik Kaptajn Kühn Tilladelse til at opføre et Krudttårn, et Bageri, et Bryggers, en Hestemølle og et Kanonskur. Tillige opnaede han Approbation paa et større Kommandanthus bestaaende af et Stuehus med to Sidefløje og en Stald, alt opført af Brandmur, en Etage højt med Tegtag. Det indeholdt et stort Parolværelse, to Kontorer, fire Kamre, en Forstue, to Dagligstuer samt Bryggers, Køkken m. m. Huset forsynedes med Kælder, hvorfor Fundamentet maatte forhøjes 1 Alen. Om Foraaret var Bygmester Høpfner fra Aarhus derovre for at afstikke Grunden. Arbejdet paabegyndtes den 15. Maj og var færdigt den 18. December s. A. Kaptajn Kühn flyttede derefter ud i den nye Bygning, men hans Ophold paa Øen kom kun til endnu at strække sig over et Aar.

AARENE 1807—1815

1802—06 var lykkelige Aar for Danmark, hvor det høstede den neutrale store Fordele under Krigene mellem Europas Stormagter. Handel, Landbrug og Skibsfart blomstrede og bragte store Summer hjem, som overalt i Landet førte til ganske det samme overdaadige Pengeforbrug som under og efter Verdenskrigen i Aarene 1917—19 (Gullaschtiden). I Efteraaret 1805 saa det en Overgang paany truende ud. Kronprinsen stod med Hæren i Holsten og boede selv i Kiel. I de danske Farvande var der dog Fred, og Samsingerne høstede i fuldt Maal Fredens Velsignelser. De militære Byrder, som alle de øvrige Landsdele maatte finde sig i, særlig Soldaterudskrivningen, var de ganske fri for.

I Efteraaret 1806 begyndte Preussen atter Krig med Frankrig, fra Foraaret 1806 med Rusland som Forbundsfølge. Medens disse let blev slaaede af de franske Hære, stod Napoleon magtesløs overfor England siden den fransk-spanske Flaades afgørende Nederlag ved Trafalgar. I November 1806 udstedte han Dekretet om Fastlandsspærringen, hvorved al Handel med det mægtige England forbødes.

Selv om dette ikke vedkom Danmark, saa de danske Statsmænd mørkt paa Fremtiden, yderlig skærpet ved, at England den 7. Januar 1807 forbød al Fart af neutrale Skibe fra Havn til Havn langs de krigsførende Landes Kyster.

Efter det blodige Slag ved Friedland i Sommeren 1807 lykkedes det Napoleon ganske at vinde den unge Kejser Alexander af Rusland og faa ham over paa sin Side. Kejseren tilbød Mægling mellem England og Frankrig, men hvis førstnævnte ikke vilde Fred, agtede Rusland at alliere sig med Napoleon. I saa Fald skulde de nordiske Lande tvinges til at lukke deres Havne for England og erklære det Krig.

I London var Stemningen os højst ugunstig, og man mistænkte endog Danmark for at være dets hemmelige Fjende. Pludselig den 3. August laa en engelsk Eskadre ved Helsingør, og i Løbet af de følgende Dage

voksede den yderligere. Kronprinsen var paa et hastigt Besøg i København i Dagene den 11.—12. August, men rejste derefter tilbage til Holsten. Efter forskellige Forhandlinger mellem de danske og britiske Diplomater gik den engelske Hær den 16. August i Land ved Vedbæk.

Paa alle større Øer mobiliseredes Kystmilicerne, og midt i August fik ogsaa Kommandantskabet paa Samsø Ordre fra nørrejysk Generalkommando til at indkalde Landeværnet. Kaptajn Kühn befalede som Følge heraf 40 Kystartillerister ud paa Kyholm, medens 20 Kavallerister og 100 Infanterister skulde staa under Vaaben paa Samsø. Den 20. paakaldte han Samsingernes nationale Pligtfølelse i et Opraab, som endte: »Op og lad os vise os lig hine danske Helte og vores Brødre af 2. April 1801«. Sognefogderne fik Ordre til at skaffe Tjæretønder og til at bringe Signalstationerne i Orden. Vagter etableredes i Permelille, Brundby, Haardmark og mellem Nordby og Maarup. Landstormen besatte Signalstationerne paa Vorbjerg, Dyret og Koldhøj, hver med 4 Mand. Samtlige Baade skulde hales paa Land paa bestemte Steder, naar de ikke anvendtes.

Allerede Dagen efter skete en beklagelig Begivenhed paa Lilleøres Batteri. Kystartilleristerne, hvoraf de fleste var fra Nordby Sogn, havde Kanoneksercits, men gik pludselig uden Ordre fra Kanonerne og erklærede, at de var mere nyttige hjemme. Kaptajn Kühn var selv til Stede og formanede til Lydighed. En Urostifter blev afvæbnet, og en fast Konstabel, som havde opmuntret til Uroen, blev arresteret. Derefter faldt der Ro over Folkene, og Kaptajn Kühn tog tilbage til Kyholm. Straks efter begyndte Opsætsigheden igen, og herunder stak Mads Michelsen af Nordby den kommanderende Underofficer med sin Sabel i Brystet, saa han døde kort efter. Mads Michelsen blev arresteret og nogle Dage efter sendt til Jylland for at dømmes af en Krigsret.

Flere og flere engelske Orlogsskibe viste sig omkring Samsø, og i Farvandene om Sejrvø, Vejrvø og Hjelmen saas de skyde nu og da. Ofte sendtes Matroser i Land paa Samsø for at hente Vand, uden at Kystbevogtningen lagde dem Hindringer i Vejen. Kun paa Nordby Land beskød Vagten en Chalup den 22. med et Hundred Skud og tvang den til at vende. Saa vidt det kunde ses, blev dog ingen ramt.

Den 24. kom Kallundborg Færgejolle sejlende. Da de to ombordværende Sømænd saa en Baad fra det engelske Krigsskib »Dictator«, som laa til Ankers tæt Syd for Øen, sejle hen imod dem, blev de bange, sejlede ind mod Kysten og sprang i Land. Englænderne bemægtigede sig derpaa Jollen. Den næste Dag kom en Chalup med hvidt Parlamentærflag fra »Dictator« ind til Kysten Syd for Skoven. De afleverede Jollen med alt, som havde været i den. Samtidig overbragte en Officer

et Brev¹ til Øens Øvrighed, hvori Chefen for »Dictator« meddelte, at han ikke førte Krig mod privat Ejendom og private Personer. Fiskerbaade og andre private Baade skulde ikke blive antastede, naar blot de engelske Fartøjer, som kom ind under Kysten, heller ikke blev generede.

I Anledning heraf nedsattes den 26. et Krigsraad paa Kyholm bestaaende af Kaptajn Kühn, Chefen for Landeværnets Infanteri, Kaptajn Petersen, og Kavalleri, Ritmester Mackene, Forvalter Friis og Birkedommer Petersen. Man vedtog her følgende Erklæring, som indsendtes til nørrejyske Generalkommando: »Da vi saa os omringede af en saa overlegen Fjende, der gav os sin Ære i Pant ikke at molestere noget Menneske paa dette Land eller paa Søen, naar de ikke insulterede det britiske Flag, saa troede vi ikke at handle hensigtsmæssig til Landets og Statens Vel ved unyttig at opofre de Kræfter nu, som med større Fordel og Effekt kan anvendes, naar Fjendtlighederne nærmer sig os«.

Atter den 2. September kom en engelsk Chalup ind Syd for Skoven med et Brev til Øvrigheden. Chefen for »Dictator«, Kommandør Caempell, skrev¹ heri, at da de havde fundet godt Vand paa den østre Side af Samsø, saa haabede han ikke, at hans Folk i Overensstemmelse med den nylig gjorte Aftale vilde blive hindrede i at hente deraf. Han lovede, at de ikke skulde foretage sig noget, som var i Strid med Øens Tilstand, samt at privat Ejendom skulde blive respekteret. Det skete indberettedes til nørrejyske Generalkommando, som den 10. svarede, at man ikke burde indlade sig med Englænderne, »siden sligt vilde være overflødig«.

I Dagene den 2. til 5. September bombarderedes København, hvorefter den kapitulerede. Englænderne bortførte eller ødelagde vor Flaade, og i sin Harmе over Overfaldet sluttede Kronprins Frederik sig til Frankrig og var dermed i aaben Krig mod England og kort Tid efter ogsaa med Sverrig. General Moltke skrev til Kommandantskabet, at Hovedstadens Kapitulation ikke ændrede det øvrige Lands Stilling. De givne Befalinger angaaende Fjendtlighederne mod England blev uforandrede, »thi vi slaas for vor Ære«.

Overalt i Danmark havde Begivenheden fremkaldt den voldsomste Forbitrelse mod »de engelske Røvere«. Langs Danmarks og Norges Kyster organiseredes en Guerillakrig med Smaafartøjer, hvormed der tilføjedes den engelske Skibsfart en ikke uvæsentlig Skade.

Daglig laa der 4—7 engelske Skibe til Ankers ved Samsø, navnlig udfor den sydlige Kyst. Slupper sendtes ind med Folk for at hente Vand. Englænderne havde selv gravet en Rende, hvorved Vandet afledes til en Brønd (vistnok ved Haardiget), som de ogsaa selv havde gravet og stensat. I de allerførste Dage af September kom 6 Mand ind i en Jolle, som de trak over Besser Rev. Oppe hos den afskedigede Underofficer Mundings Kone, der var alene hjemme i sit Hus paa Gam-

melholm, havde de forlangt forskellige Ting, som hun ikke havde vover at nægte dem. Den 8. tvang de Peder Foged fra Ørby til at staa af Hesten, hvorefter de morede sig med at ride den rundt paa Markerne. Tilslidst overtalte de Peder Foged til at tage med ud til Skibet, hvorfra de dog noget efter igen satte ham i Land. Samme Dag kom en Ærø-Skipper, hvis Jagt de havde taget, sammen med en Englænder op til Peder Fogeds Hus og købte en Kardus Tobak. Dagen efter var Englænderne nede hos Anders Skovfoged, og da han nægtede godvillig at give dem, hvad de ønskede, havde de taget selv, men dog betalt for det. Hyppig saas en engelsk Officer komme ind i en Chalup med hvidt Flag, gaa i Land og derefter ledsaget af et Par Mand begive sig op til Forvalter Friis paa Ørnslund.

Alt dette var gaaet forholdsviis fredeligt, og Strandrytterne havde ingen Ordre til at forbyde Englænderne at gaa i Land. Efter at Kronprinsen den 7. September havde sendt Englænderne sin i meget skarpe Udtryk affattede Krigserklæring, blev Situationen straks mere kritisk, ogsaa for Samsø. Beboerne ængstedes for, hvad der kunde ske, og Forvalter Friis henvendte² sig paa Øens Vegne til nørrejyske Generalkommando i en Skrivelse, dateret den 11. September og underskrevet af Præsten Hans Hammer i Besser, Forpagter Bille og 28 Gaardmænd, for at bede om Beskyttelse. Landeværnet bestod kun af uøvede Folk, sagde de, og adskillige af de nylig udskrevne havde aldrig haft en Bøsse i Haanden, langt mindre forstod at skyde og formere Linie. Hestene var ligeledes uøvede. Nordby Sogns Infanteri talte 51 Mand og var — efter Kaptajn Kühns Ordre — bestemt til at forsvare den afsides liggende nordlige Del af Øen. 40 Mand var beordret til 4 Dages Vagt paa Lilleøre for at eksercere med de derværende Kanoner, 30 Mand havde Vagt i Permelille og tvende andre Byer. Tilbage af Styrken var kun 79 Mand, som havde fri i 24 Timer. I Skrivelsen anmodede man om en Forstærkning paa c: 400 Mand og tilbød at give dem fri Kvarter og Kost. Tillige bad man om Krudt og Bly, for at Samsingerne kunde øve sig med de Bøsser, som de selv havde.

Nørrejysk Generalkommando svarede her paa,³ at Generalen saa med Forundring, at der var fuldt Samkvem mellem Fjenden og Samsøs Beboere, ja endog med Øvrigheden og Præsterne. Dette stemte ikke med Kommandør Caempells Løfte og vilde næppe blive billiget af Kronprinsen. Løftet gjaldt kun Tilladelse til at afhente Vand. Faa Dage efter kom en Ordre fra Kronprinsen, som forbød al Forbindelse med Englænderne, ogsaa Vandafhentningen.

Tillige fik Samsøs gamle Kending, Tidemand, der Aaret forud var blevet Major, Ordre til igen at overtage Kommandoen. Den 28. naaede han

Kyholm. Kaptajn Kühn modtog ham yderst fortrædelig. Efter forskellige Sammenstød søgte han Forsættelse, hvad ogsaa blev bevilget i April. I Stedet for blev Artillerikaptajn Wachler Kommandant paa Kyholm, en Mand som Major Tidemand giver det Skudsmaal, at han var tapper og dygtig, men opblæst og vanskelig, særlig overfor sine Undergivne.

Den følgende Dag tog Major Tidemand over til Samsø og indkvarterede sig i sit gamle Kvarter i Vadstrupgaard.

Med ham kom der nyt Liv og Energi i Samsøs militære Foranstaltninger. Stadig var vel Kommissionens Indstillinger fra 1802 ikke bifaldet, men Major Tidemand kendte dem og kunde lægge sine egne Forslag til Grund for sit Arbejde. Af Linietropper havde han faaet Raadighed over 1 Officer, 3 Underofficerer, 1 Tambour og 68 Menige af fynske Regiment (nuv. 12. Bataillon) samt 18 Artillerister fra Randers. Han havde forgæves bedt om flere Artillerister og om 2 Kompagnier Infanteri, og han bad⁴ Grev Danneskiold om at tage til København for at virke for denne Forstærkning. Det hele, der opnaaedes, var dog foreløbig kun en Snes Artillerister fra København. De ankom i Slutningen af Januar.

Fra norrøjsk Generalkommando havde Kommandantskabet faaet Meddelelse om, at 9 engelske Fregatter og 3 Brigger den 30. og 31. December havde passeret Skagen. Altsaa maatte Arbejdet forceres for at sætte Øen i Stand til at modtage fjendtligt Besøg.

Allerførst skrev Kommandanten til Amtet og bad det tilvejebringe Proviant og Fourage paa Samsø og Kyholm for 10 Maaneder. Overalt lod han de oplagte Jagter rigge til og bemande, for at de kunne hente Materialer og Korn i Aarhus. Forraadene opmagasineredes foreløbig i Bøndergaardene og Ammunitionen i Kirkeladen i Onsbjerg. Senere overlod Lensgreven ham den grundmurede Kirkelade i Tranbjerg til Proviantmagasin. En Mand ved Navn Claus Peter Stauning udnævntes til Magasinforvalter med en Maanedsgage af 25 Rdl. Han efterfulgtes senere af Gaardejer Mogens Vogelius. Landeværnet havde ingen Øvelse haft i de sidste Aar, og dets Uniformer var stærkt slidte.

Efter Københavns Bombardement blev den nationale Udskrivning overalt stærkt udvidet, idet man dog søgte at skaane de gifte Gaardmænd. Alt tjenstdygtigt Mandskab i Alderen 21 til 26 Aar udskreves til Linien (den staaende Hær), og de ældre gik over i Landeværnet, hvor de indkaldtes hvert Aar til 6—8 Ugers Øvelse. Slaget ved Køge i Aug. 1807 havde imidlertid vist, at Landeværnet ingen Modstandskraft havde overfor regulære Soldater. Bevæbningen var ikke tidsvarende, Disciplinen for løs og Befalingsmændene for urutinerede og for lidt uddannede. Det følgende Aar knyttede man derfor Landeværnet og Linien helt sammen, hvorved man haabede at give førstnævnte større Fasthed. Hvert Linierement kom til at bestaa af 2 Liniebatailloner og 2 (annekterede) Landeværnsbatailloner.

Forordningen herom kom ikke til at indbefatte Samsingerne, da de udgjorde et Sølægd, men i November 1807 blev de indtil videre fritaget for Søjtenesten mod helt at tjene i deres eget Landeværn eller Landmilice, som det kom til at hedde fra 16. Januar 1808. En fuldstændig Omorganisation var altsaa nødvendig, og den 11. Januar og følgende Dage afholdtes Session, hvor alle Mænd mellem 16 og 60 Aar gav Møde. Gamle og svagelige Landeværnsfolk erstattedes med nye. Alle indtil det fyldte 45 Aar tildeltes Landmilicen, alle ældre Kystmilicen. Det samlede Antal udskrevne bragtes derved op til ca. 900 Mand, foruden en Del Lodser, Telegraffolk, Baadførere og Matroser paa de militære Fartøjer ved Kystbatterierne og Overfarterne til Jylland og Sjælland. Snarest blev Eksercitsen paabegyndt paa Eksercerpladsen paa Vadstrup Mark, og hele Befolkningen instrueredes om deres Forhold til Kommandantskabet og deres Pligter med Hensyn til Forsvaret. Samsøs Miliceordning blev følgende:

I. *Landmilicen*, som deltes i: 5

Infanteriet, 1 Kompagni med 1 Kaptajn, 1 Premierløjtnant, 1 Sekondløjtnant, 1 Fændrik, 8 Underofficerer, 1 Spillemand og 3 Tambourer, 128 Musketerer og 30 Jægere. Disse sidste var bevæbnede med Riffel og Hirschfænger, Musketererne med Bajonetgevær af ældre Model.

Kavalleriet, 1 Ritmester, 1 Premierløjtnant, 1 Vagtmester, 4 Korporaler, 1 Trompeter og 42 Ryttere, ialt 49 Heste. De tre sydlige, mere velhavende Sogne var inddelt i 49 Kavallerilægder, som hver holdt en tjenstdygtig Ridehest. Desuden stillede hver af Hovedgaardene, Bratningsborg og Bisgaard, to Heste og Præsterne i Tranebjerg, Koldby og Besser hver en Hest. Bevæbningen var Ryttergevær, Pistol og Pallask..

Feltartilleriet, formeret som et Batteri, blev oprettet efter Kronprinsens Befaling. Det dannede en væsentlig Styrkelse af Forsvaret, men foreløbig manglede Lavetterne, og saadanne maatte derfor i Hast sættes i Arbejde paa det indrettede Artilleriværksted i Brundby. Konstablerne var bevæbnede med Sabler. Batteriet bestod af 8 3pundige Kanoner og 2 10pundige Haubitser. Befalingsmændene var Officerer og Underofficerer af det kgl. Artillerikorps, Chefen var Kaptajn Lundby. Mandskabet bestod af 96 Konstabler og 28 Kuske med ialt 61 Heste (steg senere til 50 Kuske og 115 Heste). Hele Øen var inddelt i 61 Artillerilægder, som hver stillede en Hest. Heraf stillede Nordby Sogn som det fattigste med kun 149 Tdr. Hartkorn de 14 Heste, de sydlige Sogne med tilsammen 971 Tdr. Hartkorn 42 Heste. Endvidere stillede Præsten i Nordby 2 Heste og Præsterne i Tranebjerg, Koldby og Besser hver 1.

Kystartilleriet talte ialt ca. 100 Menige, fordelt til Kystbatterierne. Befalingsmændene var Officerer og Underofficerer af det kgl. Artillerikorps.

II. *Kystmilicen* bestod af Skytteafdelinger (ca. 291 Mand) og Landse-

korpsset (ca. 179 Mand), førstnævnte bevæbnet med Musketergevær og sidstnævnte med Landse. Hele Øen var inddelt i 5 Kystforstanderier eller Afdelinger. I hver Kystforstanderi var en Anfører og fire Underofficerer. Kystmilicen holdt i 1808 Øvelse hver Onsdag og Søndag Eftermiddag. Mandskabet udskreves omtrent udelukkende af Husmandsklassen blandt de ældre, som ikke mere gjorde Tjeneste i Landmilicen.

Højstkommanderende var Forpagter Bille paa Bisgaard. Anførere var:

1. Kystforstanderi (Koldby): Gaardejer Niels Gylding.
2. Kystforstanderi (Tranebjerg): Gaardejer Søren Mortensen.
3. Kystforstanderi (Besser): Gaardejer Jørgen Staun.
4. Kystforstanderi (Onsbjerg): Sognefoged Christian Jessen.
6. Kystforstanderi (Nordby): Gaardejer Niels Jensen Skræder.

Ved en Kancelliskrivelse af $31\frac{1}{5}$ 1803 tillodes det samtlige Kystmilicer Landet over at bære Uniform. Bestyreren og Anføreren maatte anlægge hvid-grøn Fjeder og hvid-grøn Kokarde, Kaarde og Felttegn. Selve Uniformen bestod af en mørkeblaa Trøje, blaa eller hvide Benklæder og rund Hat, for Bestyreren med en Guldsnor omkring. Da Uniformen var frivillig, er den dog næppe blevet anskaffet paa Samsø.

Kystmilicens Opgave var Vagt og Patrouiljetjeneste langs Stranden samt Allarm- og Signaltjeneste. Hver Afdeling havde sin Allarmplads. Hovedsignalstationerne var mod Nord paa Klevelt Maalhøj og mod Syd paa Dyret, den sidste ikke langt fra Kommandantens Kvarter paa Vadstrupgaard. Signalerne gaves med Flag, Blus, brændende Tjæretønder, Bejkranse, Signalraketter og Kanonskud. Signalbestyrerne var omhyggelig udvalgte Gaardmænd, som var instrueret om de mange Signaler. Mindre Signalposter fandtes paa Kolhøj, Stenskov Banke, Vorbjerg, Armhoved, og ved Nordby. En optisk Telegraflinie var etableret fra Aarhus over Helgenæs—Issehoved—Armhoved—Dyret til Refsnæs, ialt 6 Stationer.

Øen var delt i tre Kommandodistrikter, 2. Distrikt den sydligste Del indtil en Linie Øst—Vest over Tranebjerg Kirke, 1. Distrikt Nord for denne Linie og 3. Distrikt hele Nordlandet. De tre Distrikter var igen tilsammen delt i 10 Patrouilledistrikter.

Kommandoordningen var derefter:

1. Distrikt eller det søndenlandske Distrikt, omfattende Lokaliteterne Pillemark, Haardmark, Koldby, Krogsgaard, Brattingsborg, Parislund, Skovhuset, Ørnslund, Ørby, Permelille, Brundby. Vagter i Skovhuset og i Permelille, Signalstation paa Maalhøj, Allarmplads: Permelille. Indenfor dette laa 1. og 2. Kystforstanderi. Besætningen var Husarderachmentet, 2. Skarpskyttekompagnier og 2 3pundige Kanoner af Landmilicens Feltartilleri.

2. Distrikt eller midterste Distrikt omfattende Tranebjerg, Selsing-

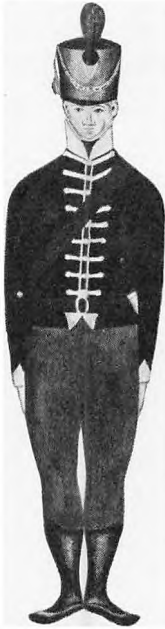
gaard, Tanderup, Vadstrup, Onsbjerg, Bisgaard, Stavns, Toftebjerg, Alstrup, Agerup, Østerby, Besser, Thorup og Langemark. Distriktet var det største og betydeligste, og under det laa alle Kystbatterierne samt 3. og 4. Kystforstanderi. Allarmplads mellem Onsbjerg og Vadstrupgaard. Ved Allarmering besatte en Styrke Passet ved Vorbjerg (omtrent ved Stavns). Besætningen udgjorde Landmilicens Kavalleri og Infanteri, 6 Kanoner af Landmilicens Feltartilleri. De stod ved Tranebjerg.

3. Distrikt eller nordlandske Distrikt, omfattende Nordby og Maarup, Allarmplads ved søndre Mølle mellem Nordby og Maarup, Vagt i Nordby. Besætning 5. Kystforstanderi, 2 3-pundige Kanoner af Landmilicens Feltartilleri, 1 Jægerkompagni.

En Kaptajn i hvert Distrikt var Chef. (Ovennævnte Kommandoordning er af Major Tidemand nedskrevet paa et senere Tidspunkt. I 1808 fandtes af Linietropper paa Samsø kun de tidligere nævnte 68 fynske Infanterister, som vist nok udelukkende gjorde Tjeneste paa Kyholm. De nævnte to Skarpskyttekompagnier og Jægerkompagniet maa da antagelig være de senere (i 1809) ankomne Styrker. I 1808 laa paa selve Samsø kun Landmilicen samt de 100 jyske Landeværnsrekrutter (se senere), og maaske har disse detre Aar udgjort Besætning paa Nordlandet. De nævnes i al Fald slet ikke i Major Tidemanns Rapportter eller Breve.)

Officererne ved Landmilicens Infanteri og Kavalleri var Samsinger, de fleste uden synderlig Uddannelse. Chefen for Infanteriet var Gaardejer Jens Stougaard Petersen, der var udnævnt til Kaptajn den 7/11 1801. Som Gaardejer nævnes han ved Udskiftningen 1804 i Torup, og ønskede da ved Mageskifte at flytte til Tranebjerg Mark. Han ejede i 1807 Vadstrupgaard, hvor han boede og havde Kommandanten indkvarteret. Han blev afskediget efter Krigen den 17/10 1815 og døde 1858, 81 Aar gammel. Hans Næstkommanderende var Premierløjtnant Carl Evens, udnævnt den 15/8 1808. Han var Selvejer i Langemark og søgte forgæves i Januar 1807 at faa Færgefarten i Entreprise mod at faa Understøttelse til en Færggaard i Brundby Ballen, de to Husjordlodder, som i sin Tid var udlagt dertil, og Privilegium paa at drive et Gæstgiveri. Han afskedigedes efter Ansøgning den 13/12 1809, formodentlig paa Grund af Sygdom, thi han døde straks efter, 52 Aar gammel. Han efterfulgtes som Næstkommanderende af Sekondløjtnant Chr. Steensen, som nu blev Premierløjtnant. Den yngste Officer var Fændrik Stephan Lyngby. Han havde været Regimentsskriver ved Milicen, blev 16/8 1808 Fændrik og 2. Adjutant hos Major Tidemann, senere Sekondløjtnant. Han døde 1837. Major Tidemanns 1. Adjutant var Sekondløjtnant Topp af Livjægerne. I 1810 og følgende Aar nævnes endnu ved Infanteriet Sekondløjtnant Mads Hviid og Premierløjtnant à la suite Jacob Daniel Wesenberg. Sidstnævnte døde i Randers som Krigsraad i 1852, 64 Aar gammel.

Chefen for Kavalleriet var Tolder paa Samsø Johan Christian Mackene. Han var udnævnt til Kaptajn den 7/11 1801 og blev Major 27/4 1809. Den 21/12 1814 blev han afskediget efter Ansøgning og døde to Aar efter som Toldinspektør paa Fanø, 74 Aar gammel. I sine unge Dage havde han været Korporal ved det sjællandske Rytterregiment. Hans Næstkommanderende var Premierløjtnant, Gaardejer Nellesmann, udnævnt 15/8 1808; han fik sin Afsked i 1815.

Tegning vedlagt en Indstilling til Forandring af Uniformen for Samsø Landmilice Infanteri 1811. Den approberedes (Krigskanc. Resolut. 6/5 1811), men kun med en Rad Knapper og altsaa uden de hvide Snore. Den tykke Snor (Cordon) foran paa Chakoten var blaa.

Større Ændringer i Organisationen skete ikke i de følgende Aar. I April 1808 fik Kommandanten militær Jurisdiktion over hele Samsø og Kyholm. Officererne fik 1809 Rang med Officerer ved de annekterede Batailloner, hvorved de fik det lille »von« foran deres Navn ligesom de faste Officerer og deres Hustruer blev Fruer. Samtidig bestemtes det, at deres Hustruer skulde indskrives i den almindelige Enkekasse (Pensionskasse), hvad for Løjtnanter kostede 80 Rdl. aarligt og for Kompagnichefer 150 Rdl. I den samme Forordning fritoges Landmilicens Mandskab for at ansøge om de saakaldte Frisedler, naar de vilde gifte sig, d.v.s. Tilladelse fra Kompagnichefen, som ved de hvervede Kompagnier skulde paase, at Antallet af gifte ikke blev for stort, og at der intet var at udsætte paa den vordende Brud.

Enkelte Uniformsændringer skete i Aarene omkring 1808. Saaledes fik Feltartilleriet og Infanteriet Tilladelse til at bære snævre Lærredsbukser med korte Støvletter. I Maj 1811 faldt de gammeltdags runde Hatte bort, og i Stedet for reglementeredes Chacots. Samtidig fik Infanteriet blaa Trøjer med 1 Rad Knapper og med hvid Krave og Opslag.

Major Tidemann fik ikke den ønskede Forstærkning paa de to Liniekompagnier, hvorved, som han skriver til Grev Danneskiold, alle hans Planer »baade for Landets Forsvar og for Beboernes Soulagement er rent blevet forrykkede«. Han maatte altsaa foreløbig klare sig med, hvad han havde. Dog fik han i Foraaret 1808 et halvt Hundred Husarer samt 100 jyske Landeværnsrekrutter og nogle Befalingsmænd. Hele Styrken — ogsaa Landmilicen — indkvarteredes hos Gaardmændene med Undtagelse af de, som lagdes ud paa Kyholm. For ikke at splitte Styrken for stærkt, lagdes Landmilicen samlet i Øens midterste Del (1. Kommando-

distrikt). Husarerne laa i Ørby. Paa Brattingsborg indkvarteredes 1 Officer og ca. 30 Menige.

Som nævnt, boede Major Tidemann hos Kaptajn Petersen paa Vadstrupgaard. Hans Husstand udgjorde Hustru, en Søster, 3 Børn, 2 Piger og 2 Tjenere samt 3 Heste. I Vadstrup boede tillige hans Adjutanter. Kaptajn Petersen boede i sin egen Gaard i Vadstrup og Ritmester Mackene ligeledes i sit eget Hus i Onsbjerg. De øvrige Officerskvarterer skiftede, men de 3 Kaptajner laa nogenlunde fast i Nordby, Koldby og Stavns. Vagter var etableret i Tranebjerg, Brundby Balle, Koldby, Permelille, Onsbjerg, Besser og Nordby.

I Følge Bestemmelsen af 9. Maj 1806 var Kvarterværterne forpligtede til at give Mandskabet et Maaltid varm Mad om Dagen mod Betaling. Kommandantskabet sørgede for den øvrige Forplejning. Brødbagningen var bortliciteret til Skipper og forhenværende Landeværnsløjtnant Jens Kleis paa Kleistrupgaard. Slagteri indrettedes i Brundby. Pastor Hammer fik Leverancen af Øl. Han havde Gaarden Sannholm i Fæste og indrettede her et Bryggeri under Ledelse af en Enke. Besætningen paa Kyholm bagte dog deres eget Brød og bryggede deres eget Øl. Spisesedlen herude viser tre Gange ugentlig gule Ærter, iøvrigt daglig pr. Mand $\frac{1}{2}$ Pund frisk eller sprængt Oksekød eller $\frac{1}{4}$ Pund røget Fisk, 2 Pund Brød, $\frac{1}{3}$ Pund Smør og 2 Glas Brændevin.

I en Gaard i Besser var indrettet Sygehus med 20 Senge. Beboerne leverede de nødvendige Sengeklæder til Kyholm, Sygehuset og de militære Indkvarteringer. Efterhaanden som disse sidste steg, blev denne Byrde ret haard at bære. Ofte maatte Befolkningen undvære deres eget Sengetøj for at kunne tilfredsstille Kravene, og man bebrejdede Kommandantskabet, at det ikke i Tide havde sørget for at faa Sengklæder bragt over til Samsø fra Sjælland eller Jylland.

Paa alle Steder, hvor en Landgang kunde anses for sandsynlig, opkastedes ved Stranden smaa, aabne Skanser (Fleicher) af Søtang, 2—300 Skridt fra hinanden. Hensigten hermed var dels at danne et Værn i Tilfælde af fjendtlig Angreb, dels at skaffe Dækning for Kystpatrouillerne. I sidste Tilfælde kom de flere Gange til god Nytte, naar fjendtlige Fartøjer sejlede ind under Kysten og hilste paa de danske Soldater med et Par Kanonskud. Major Tidemann skriver, at disse smaa Skanser var Grunden til, at ikke en eneste af Kystmilicen blev saaret eller skudt i hele Krigsperioden.

Lige fra sin Ankomst klager Majoren over, at Batterierne paa Kyholm og paa Lilleøre ikke var holdt i Stand, hvorfor de nu var forfaldne og maatte udbedres. Tillige skulde Befæstningslinien udvides med de projecterede Anlæg, idet dog Batterierne paa Armhoved og paa Linholm

foreløbig maatte lades ude af Betragtning paa Grund af Mangel paa Tid og Penge. Derimod skulde Anlæggene paa Besser Rev og ved Haardiget paabegyndes snarest muligt. Det vil kræve Tid, Arbejde og Opofrelse, skriver Major Tidemand til Grev Danneskiold, men det maatte gøres. Det var hans Ordre, og Forsvaret af Samsøs Havn krævede det.

Vanskeligheden bestod ikke mindst deri, at der ikke var Vej ud til Pynten af Besser Rev. I 1801 havde man ganske vist fyldt Sten op paa de laveste Dele af Revet, og disse Sten laa der endnu, men nogen farbar Vej var det ikke. Major Tidemand søgte nu at faa Amter til at bekoste og udføre denne nye Vej, men baade Forvalter Friis og Grev Danneskiold veg tilbage for det store Arbejde. De skød sig ind under, at der aldrig før havde været Vej, og at en saadan slet ikke havde nogen Interesse for Øen. Den var kun i Militærets Interesse, og følgelig maatte dette lade den bygge.

Grev Danneskiold havde hele Tiden fastholdt, at Arbejderne paa Skanser og Batterier skulde udføres paa Statens Bekostning af lønnede Arbejdere eller af Soldater. Dette maatte Major Tidemand rette sig efter. Derimod kunde Gaardmændene ikke undslaa sig for Kørslerne.

Da Vejret i Marts Maaned blev saadan, at der kunde tages fat, blev Arbejderne sat i Gang overalt. Til Besser Rev forlangte Major Tidemand 80 Vogne, der hver Morgen skulde møde ved Haardiget Kl. 7. For at dette kunde præsteres, maatte Gaardmændene køre hver tredie Dag. Nordbyerne var dog fritagne. De besørgede i Stedet for Kørslerne til Lilleøre og kørte Rug fra Langøre Havn til de militære Magasiner.

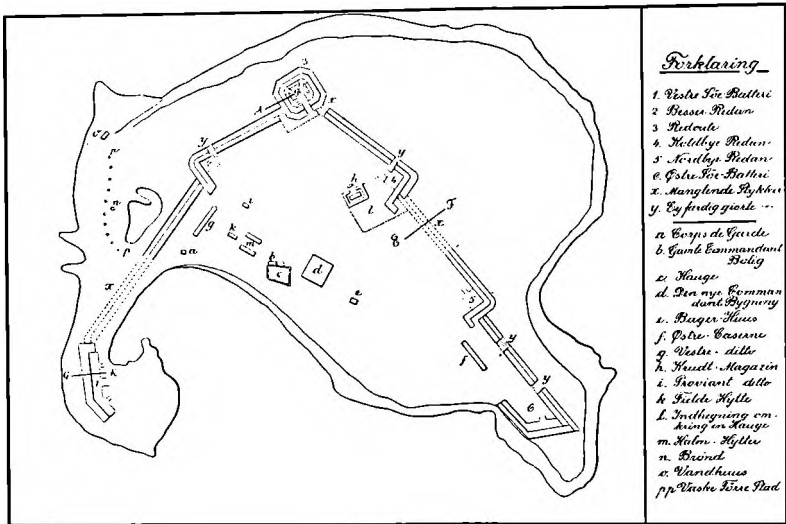
Med sine Erfaringer fra 1801 in mente tog Major Tidemand straks fat med fornøden Bestemthed og truede med strenge Straffe for enhver Forsømmelse. Efter Tur befalede han en af Sognefogederne til at komme om Morgenen for at paase, at det rigtige Tal af Vogne var mødt og opnotere de, som udeblev. I Begyndelsen gik ogsaa alt, som det skulde, men efterhaanden begyndte Sognefogederne selv at blive borte, den ene efter den anden, og Følgen var straks, at ogsaa Vognene udeblev.⁶ Klage paa Klage indsendtes til Birkedommer Petersen, men denne brave og redelige Mand var fuldkommen overløst med Arbejde og var tilmed yderst langsom. I Juni dømte han dog i Brundby Tingstue for Eks. 11 Mænd fra Ørby og Forpagter Neergaard paa Brattingsborg til at oprette og godtgøre den forsømte Kørsel ved Besser Revs Batteri, naar de med Aftens Varsel blev tilsagte. Mødte de ikke, skulde de betale en Bøde paa 3 Sk. for hver Udeblivelse de første 8 Dage og derefter det dobbelte.

Major Tidemand var meget utilfreds og krævede Civiløvrighedens enerske Medvirken til at faa Samsingerne til at makke ret. Forvalter Friis skriver i Juli til Grev Danneskiold:⁷

»Redouten paa Besser Rev er et Arbejde af megen Vidtløftighed,

som haver kostet og vil koste Landets Beboere meget, har forvoldt mig med andre Ting saa meget Bryderi. Ondt har jeg haft at gøre med Major Tidemand, som har været meget utaalmodig over et eller andet, som er løbet ind, og truet ofte med at melde det for Kongen for at faa en Kommission sat.«

Der arbejdedes i den haarde Jordbund paa Besser Rev med al mulig Kraft og med en Arbejdsstyrke paa 100 Mand. Vognene kørte Dag og Nat, og omsider i September var baade Redouten paa Pynten og ved

Kyholm c: 1807

med Redouten længst mod Nord, de to Søbatterier i de to sydlige Spidser, forbundet ved Envelopper. Den østlige af disse blev ligesom den vestlige brudt ved to Redaner.

Haardiget færdig. Samtidig afsluttedes ogsaa de andre Arbejder paa Kyholm og Lilleøre. I det store og hele fik Befæstningslinien dermed det Udseende, som den beholdt under hele Krigen, dog selvfølgelig at der opførtes enkelte nye Bygninger og udførtes mindre Forbedringer her eller der. Nedenstaaende Oversigt er hovedsagelig fra 1810, ogsaa de nævnte Styrkeangivelser for Besætningerne.⁸

Kyholm. Anlægget var projekteret og i Hovedsagen udført i 1801, men istandsat og forstærket i 1808. Som Tegningen viser, bestod Anlægget mod Nord af en selvstændig Kerne, en Redoute, som blev udvidet og omgivet med Pallisader og 3 Rækker Ulvegrave. Paa dennes Flagbastion vagede Flaget med Kongens Navnetræk, og vagtsomme Øjne passede paa, om de forbisejlende Skibe gjorde deres ærbødige Skyldighed ved at kippe for det. Ud fra Redouten førte to lange Skanser (Envelopper),

afbrudt af Redaner, ud til de to Søbatterier, hvis Opgave var Bestrøgningen af Indsejlingsløbene til Kyholm Havn. Bestrøgningen var:

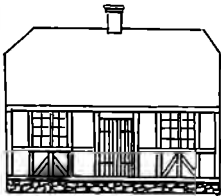
Redouten 9 18pundige Kanoner og 3 12pundige.

Østre Batteri 3 18pundige Kanoner.

Vestre Batteri 10 18pundige Kanoner.

Desuden havde Øen 4 3pundige, bevægelige Kanoner.

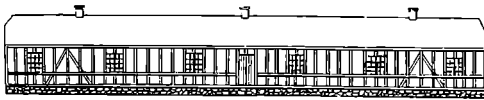
Ammunitionen opbevaredes i Begyndelsen for Redoutens Vedkommende i et af Tømmer indbygget Magasin i Volden, dækket med Tørv, og for Batteriernes Vedkommende i Ammunitionskasser. Hoveddepotet

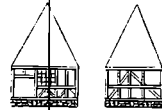
Gl. Kommandanthus.

Nyt Kommandanthus.

Kaserne.

Vagthus.

Profil af de to Batterier.

Profil af Redouten.

Profil af Envellypseren.

Bygninger og Befæstninger paa Kyholm.

var i en med Jord dækket Hvælving. Da denne i 1809 var stærkt medtaget og ydermere tog Udsigten fra Redouten, bevilgedes der i December s. A. et nyt, indbygget i Signalbanken. Af Materialer fra det gamle Krudtmagasin byggedes samtidig et nyt, bombesikkert Proviantmagasin med Vinduer, ogsaa ind i Signalbanken, og det gamle Proviantmagasin indrettedes til en Sygestue og til Bolig for to Officerer. Samtlige Bygninger var i 1807 blevet forsynet med Lynafledere. Ved Øens sydvestre Hjørne byggedes i 1810 en solid Lossebro og et Baadehus.

Paa Kyholm fandtes en bevæbnet Kongebaad, »Walleuren«, som sammen med 2 lejede Baade opretholdt Forbindelsen med Sjælland og Jylland, og den mindre »Pilen«, som løb mellem Kyholm og Samsø. Tillige var der stationeret en større og mindre Lodsbaad, den største bevæbnet.

Besætningen udgjorde: 1 Kaptajn, Chef, af Artilleriet 1 Officer, 2

Underofficerer, 36 Overkonstabler, Konstabler og Underkonstabler, alle af det kgl. Artilleri. Infanteribesætningen udgjorde i 1808 og 1809 de tidligere nævnte 68 Menige med tilhørende Befalingsmænd af fynske Infanteriregiment (nuv. 12. Batl.). Senere forøges Besætningen skiftevis fra 1., 2. og 3. jyske Infanteriregiment (nuv. 7., 9. og 11. Batl.) til 3 Officerer, 12 Underofficerer, 5 Tambourer og 190 Menige. Desuden fandtes paa Øen 1 Kirurg, 1 Skipper, 1 Skibstømmermand, 3 Matroser, 1 Lodsformand og 2 Lodser. Paa Øen gjorde altsaa ingen af Samsø Milice Tjeneste.

Lilleøres Batteri var en med Pallisader lukket Redoute, bestykket med 7 12pundige Kanoner. I Batteriet var opført 1 Vagthus og 1 Hus for Officerer, 1 Krudtmagasin af Bindingsværk tæt bag Batteriet, 1 Materialehus, 1 Fieldehytte af Træ for Mandskabet, 1 Kogested. Senere opførtes et godt Hus for Mandskabet. I Efteraaret 1809 byggedes en Ammunitionskælder, og til Proviant gravedes en Kælder ind i Bakken paa Armhoved.

Besætningen udgjorde 1 Kaptajn, 1 Løjtnant, 37 samsøske Kystartillerister, 3 Underofficerer, 1 Tambour og 48 Menige af et af de jyske Infanteriregimenter, 1 Baadfører, 2 Matroser, 1 Justitssergent ved den derværende Arrest og 1 Feltskær.

Besser Revs Redoute var rummelig og ret svært bygget, den hele omgivet med Pallisader. Bestykningen var 11 18pundige Jernkanoner og 2 100pundige Morterer. Ammunitionen opbevaredes i en i Midten af Batteriet opført bombefri Hvælving, dækket med 6 Fod Jord. Tillige fandtes et Vagthus, hvori der ogsaa var Bolig til Officererne, Kaserne, Proviantmagasin, Kogeindretning og en Ovn for gloende Kugler. Vand maatte hentes fra Kyholm, Lindholm eller Lilleøre. Ved Højvande eller i Storm var Revet overskyttet og Redouten altsaa afskaaret fra Land. Besætningen udgjorde 2 Officerer, 60 samsøske Kystartillerister og af Infanteriet 3 Underofficerer og 78 Menige af et af de jyske eller fynske Regimenter, endvidere 1 Baadfører, 2 Matroser, 1 Lods og 1 Reserve-lods. Skipper Rasmus Jørgensen i Besser fik Ret til at sælge Øl til Besætningen.

Haardigets Redoute var nærmest en aaben Skanse (Flesche) med et Vagthus, omgivet af Pallisader, samt Bolig for Officerer og Mandskab. Besætningen var en Vagt af Infanteriet paa 16 Infanterister, afgivet fra Besser Revs Redoute, og 12 samsøske Kystartillerister. Bestykningen udgjorde 2 18pundige Kanoner og 1 12pundig. Godt Vand havde man i Nærheden fra et af Englænderne i 1807 gravet Bassin eller Brønd.

Til Kyholm hørte tillige en flydende Kanonpram, som almindeligvis havde Station ved Havnegrunden (Middelgrund). Den havde en Besætning paa 1 Overkanoner af Marinen og 25 Matroser. Bestykningen var 3 24pundige Jernkanoner.

I disse Aar saa Samsingerne hyppigt engelske Orlogsskibe. Oftest krydsede de eller laa for Anker sydøst eller sydvest for Samsø for at bevogte de to Konvojveje øst og vest om Øen. Konvojerne ankrede nu og da op enten ved Sejro eller Syd for Samsø. Den 22. Marts om Aftenen hørte man Kanontordenen og saa Glimtene fra Linieskibet »Prins Christians« heltemodige Kamp mod den langt overlegne engelske Flaade.

Luftfotografi over Kyholm, taget 1933 af Hærens Flyvetropper.

Paa Øen ses baade Mærker af de tidligere Befæstningsarbejder og af Karantænestationens Bygninger. De enkelte Linier er paa Billedet trukket skarpere op. Den mørke Plet til venstre er Kirkegaarden.

Den næste Aften saa Signalposten paa Brundby Bakke det stolte Skib brænde og derefter springe i Luften.

Svenskerne saas kun en enkelt Gang, da der ankrede et Par Smaafartøjer op i Selvigen. De førte dansk Flag, men man havde i Land Mistanke til dem og holdt dem under Observation. Da Svenskerne opdagede dette, hejste de pludseligt det svenske Flag, sendte nogle Kanonkugler ind over Kysten og sejlede bort.

Fra de uforsvarede Øer Syd for Fyn, Drejø og Strynø, meldtes, at Englænderne havde opført dem hensynsløse overfor Beboerne. Ogsaa paa Smaaøerne omkring Samsø var de ofte i Land, Endelave, Hjelman,

Sejrø og Tunø. Paa de to sidste lagdes der derfor snart efter militær Besætning. Natten mellem den 7. og 8. Maj listede en engelsk Patrouille ind til Besser Rev og bortførte en derliggende Baad, der var bevæbnet med en Morter. Skildvagterne gjorde Allarm, og den tililende Vagt reddede vel en anden, armeret Baad, men i Mørket lykkedes det Fjenden at undslippe ganske uskadt med sit Bytte. Ved højlys Dag kom en anden engelsk Patrouille i Land paa Sydsiden af Øen. Den gjorde Forsøg paa at stjæle nogle Lam paa Koldby Mark, hvad imidlertid mislykkedes. Løjtnant Winther af Feltartilleriet skrev⁹ herom, at Landmilicen nu holdt bedre Stryk paa »vore nedrige Fjenders Tyverier paa Kysterne. Saaledes nedbeder det rige stolte Britannien sig til at udsende Folk for at stjæle de fattige Husmænds Faar, der gaar i Nærheden af Stranden, medens det fattige Danmark frigive Fiskerne med Baade og give dem deres Penge til«.

Den 13. Marts 1808 døde Kong Christian VII i Rendsborg, og Kronprins Frederik besteg Tronen som Frederik VI. Lige usvækket afviste han enhver Tilnærmelse fra England og stod fast paa Napoleons Side.

I Foraaret rykkede et fransk-spansk Hjelpekorps op i Jylland til Understøttelse for os. Spanierne blev overført til Fyn og indkvarterede i Egnen om Nyborg. Da der i Forsommeren s. A. udbrød Oprør i Spanien mod Napoleon, bredte Uroen sig ogsaa til de spanske Tropper i Danmark. Det lykkedes de danske Tropper at afvæbne mange af dem, men de fleste blev taget ombord i de engelske Skibe og sejlet tilbage til Spanien. Den 13. August indløb der Ordre om, at da Spanierne var løbet over til Fjenden, skulde de ogsaa afvises paa Samsø.

I Maj 1808 ankrede en engelsk Fregat op under Tunø og sendte et Kommando i Land for at hente Vand og købe Fødevarer. De engelske Søfolk sagde, at de havde set blaa og røde Uniformer paa Samsø og skønnede, at der var baade franske og spanske Tropper der paa Øen. De prøvede paa at udfritte Tunøboerne om, hvor store Stryker, der var, men disse vidste naturligvis intet.¹⁰ I Oktober s. A. blev en Baad med Post fra Helgenæs taget af to engelske Slupper ved Issehoved. Englænderne spurgte Skipperen, Ole Sørensen, og Matroserne om, hvor mange Tropper der var paa Samsø, hvortil de svarede omtrent 10,000 danske og 1000 franske!

Noget Angreb fandt da heller ikke Sted paa Samsø, og udover de nævnte to Tilfælde synes der heller ikke at have været Tale om Besøg paa Øen fra de omliggende engelske Krigsskibe, og kun een Gang gik Besætningen fra to Baade i Land paa Vejro.

Værrer var det, at Fjenden tidlig paa Foraaret saa sit Snit til at løbe ind i den gamle Færgehavn, Brundby Balle, og opbrænde de derværende to Færgefartøjer, som netop var ankommen fra Kallundborg. Pastor

Hammer skriver,¹¹ at det skete paa den Maade, at Fjenden sejlede ind i Havnen paa en dansk Jagt med dansk Flag, og at de opbrændte ialt 11 Baade og Joller.

Der var ingen Midler til en større Befæstning af denne Havn. Senere anlagdes en lille Redoute ved Ballen, og Bent Rasmussen nævner¹² i sin Afhandling om Kyholm (1931), at der for faa Aar siden laa en Skanse

Luftfoto af Redouten paa Besser Rev, taget 1933 af Hærens Flyvetropper.

paa Sildeballe, og at der skal have ligget Skanser paa Bøgeshøj og Staalhage. Dette lyder sandsynligt, men de nævnes ikke i Krigsarkiverne. Maaske har de været de samme som de Side 35 nævnte Flescher. For at sikre Færgestationen lod Major Tidemand den henlægge til Langøre Havn. Om nogen regelmæssig Færgefart var der dog ikke Tale om, og ofte maatte Posten til Samsø ligge 14 Dage paa Kallundborg Posthus. Flere Gange henstillede han til Amtet om at genoprette det gamle Færgelav og faa hele dette vigtige Spørgsmaal i normal Gænge, men Amtet mente ikke, at en Genoptagelse var var mulig, lige saa lidt som som det havde været muligt for Generalpostdirektøren at faa Færgeruten Aarhus—Kallundborg genoprettet.

De faa engelske Strandhugstforsøg var imidlertid nok til at gøre Beboerne mismodige. Man beskyldte Major Tidemand for blot at tænke paa Forsvaret af Kyholms Havn, som strengt taget ingen synderlig Interesse havde for Samsø. Den ansaas hovedsagelig kun at have Betydning for den jysk-sjællandske Handel. Hen paa Sommeren tog Antallet af omliggende fjendtlige Skibe af, og Pastor Hammer skrev, at »vi frygte ej andet end Røvere«. Et Aarstid senere skrev Pastor Flemmer i Besser,¹³ at en Befæstning af Langøre havde været tilstrækkelig for at beskytte Samsø med »Insulter«, thi Fjenden havde aldeles ikke gjort Mine til at angribe dem.

Luftfoto af Langø Havn og Redouten paa Lilliøre, taget 1933 af Hærens Flyvetropper.

Dertil kom Utilfredsheden med Kørslerne, ikke blot til Besser Rev, men ogsaa de talrige, daglige Transporter af Brød, Korn, Proviant, Inventar m. m. Beboerne klagede ogsaa over, at Officererne misbrugte deres Vogne til privat Kørsel og endog til private Lystture. Mod dette svarede Major Tidemand,¹⁴ at noget saadant var ham ikke bekendt. Fik han Klage over noget Misbrug, vilde der blive skredet ind. »Han

skulde stedse saameget muligt se derhen at forbinde Forsvarsindretningerne med Landets Dyrkning«. Han havde derfor ogsaa begyndt Eksercitsen saa tidlig, at den kunde være afsluttet, inden Pløjningen skulde begynde. Tillige søgte han i Foraarstiden at hjemsende de flest mulige Milicesoldater og Heste, naturligvis saa vidt Tilstedeværelsen af fjendtlige Skibe tillod det. Batterierne, Signalstationerne og Vagterne maatte dog holdes besatte og Arbejdet paa og Kørslerne til Besser Rev fortsættes uformindsket. Saasnart et fjendtligt Skib nærmede sig, allarmedes hele Styrken. Ofte skete imidlertid dette midt under Markarbejdet, og der klagedes da over, at den nypløjede Jord laa og tørrede, medens Folkene var borte.

Alt tilsammen hemmede dette selv sagt Gaardenes Pasning. I Følge den befalede Indberetning til Regeringen om Landbrugets Tilstand blev Markerne nok besaaede, som sædvanligt, men Markerne var kun foraarspløjede en Gang mod to Gange under normale Forhold.

Hen paa Aaret tog imidlertid Kørslerne af, saa Gaardene kun kørte hver 6. Dag mod hver 3. Dag før. Ogsaa i Høsttiden hjemsendtes en Del af Soldaterne og Hestene, men Høsten blev ikke særlig god paa Grund af den tørre Sommer.

Om Vinteren behøvede man ikke at frygte Fjendens Skibe. Isen drev om i Kattegat og gjorde Sejladsen farlig. En Del af Liniemandskabet sendtes derfor til deres Garnisoner, og Størstedelen af Milicen hjemsendtes. Tilbage blev kun Vagter paa Batterier og Signalstationer i fornøden Udstrækning.

I Efteraaret 1808 afskedigede Grev Danneskiold Forvalter Friis. Han havde gjort sig ilde lidt over hele Øen ved egenmægtig og hensynsløs Optræden. Det synes, som om han havde allieret sig for stærkt med Major Tidemand. Pastor Hammer skrev,¹⁵ at han misbrugte sin Magt, saa mange uskyldige maatte lide, og han talte nedsættende om sin Lensherre. »Gud give denne Mand for patriotisk Flid snart et kongl. Embede andetsteds, saa Samsø maatte blive fri«. Hans Efterfølger blev Niels Juel, der samtidig var Øens Branddirektør og ejede en Gaard i Pillemark.

Som nævnt gav man sig straks efter Tabet af den danske Flaade til af alle Kræfter at bygge Kanonbaade til Anvendelse langs de danske og norske Kyster. Ialt byggedes der under Krigen 116 Kanonbaade, 20 Kanonjoller og 20 Morterchalupper.

De første var 60 Fod lange, 15 Fod brede med et Dybtgaaende agter af 5 Fod. De havde en Besætning paa 60 Matroser, havde to Master, 30 Aarer og 2 24pundige Kanoner. Jollerne var 36 Fod lange, 9 Fod brede og et Dybtgaaende agter af lidt over tre Fod, 18 Aarer, 1 24pundig Kanon og en 4pundig Haubits samt 24 Mand.

I Sommeren 1808 blev to Kanonbaade sendt til Samsø. De underlagdes Kommandanten og stationeredes i Langøre, hvor der opførtes et godt Hus til Kaserne for Søfolkene.

Dermed fik Samsø Havn sin forøgede Betydning som et Smuthul, hvorfra der kunde rettes Udfald i Flanken paa de engelske Konvojer. Hidtil havde den kun haft den defensive Opgave at være Tilflugtssted for danske Fartøjer, Handelsskibe, Orlogsmænd og Kapere, de sidste undertiden med gode Priser paa Slæb. Nu fik den altsaa tillige en offensiv Betydning, som skabte Liv i Langøres og Kyholms ellers saa fredelige Havne. Adskillige af Beboerne fik Lejlighed til at tjene lidt Penge ved Handel med de mange Søfolk. F. Eks. fik Søren Rasmussen og Morten Kierulff Lov til at levere Øl til Matroserne.

I Foraaret 1809 toges paany fat paa Landmilicens Indøvelse, og baade Major Tidemand og de andre faste Officerer udtaler sig anerkendende om de tre Vaabenarters Uddannelse. I 1812 kalder Major Moltke endog Kystmilicen for den fortrinligste i Landet.¹⁶ Ogsaa Tonen og Disciplinen synes at have været tilfredsstillende. Justitsprotokollen udviser i al Fald kun faa og ubetydelige Straffe fra disse Aar, mest Tyverier baade af Landmilicens Folk og af Liniemandskabet. I Maj 1808 fik saaledes to Brødre fra Tanderup henholdsvis 6 og 4 Gange Spidsrod gennem 200 Mand for Tyveri. En Del af Kystartilleristerne tiltaltes for at være udeblevne fra Øvelse.

En Forordning af 30. April 1809 gav Bestemmelser for Kørslerne. Samtidig tog Forvalter Juel fat paa en fastere Ordning af Spørgsmaalet. For at forhindre Misbrug fik hver Officer et Pas, hvorpaa han skulde opnotere sine Rejser. Da det tilmed ikke dette Aar var saa mange Arbejds kørsler til Besser Rev, sank Antallet af samtlige Kørseler til en Trediedel af Aaret forud.

En Del af de gamle Milicesoldater afskedigedes og nye udskreves, for Artilleriets Vedkommende helt ned til det 16. Aar. En Del sjællandske Skarpskytter kom i Marts over til Øen, og Pastor Flemmer i Besser skriver:¹⁷ »For nærværende Tid er Tjenesten for Samsingerne ikke streng, da baade Kavalleri og Artilleri er i Ro, men Infanteriet gør Vagt ved Haardiget og Kystartilleristerne er paa de faste Punkter siden den 17. Marts«.

Større Batteriarbejder fandt ikke Sted, og Tiden brugtes til at fæstne hele Forsvarsordningen. Den havde jo endnu kun Midlertidighedens tilfældige Præg, bygget op, som den var, under lokale Hensyn. Major Tidemand vilde derfor sætte det hele paa et solidere Grundlag og derved give det større militær Styrke, ikke blot organisatorisk og uddannelsesmæssig, men ogsaa i Henseende til Udskrivning, Remontering, Gagering og Mundering. Han indsendte Forslag om det, men opnaaede ikke, hvad han gerne vilde. En Forordning i April fastslog, at al Indretning

skulde være som forrige Aar. Kun fik Øen sin egen, faste Milicesession bestaaende af Kommandanten og Amtets Forvalter.

Alligevel var Major Tidemand tilfreds. »Samsø er vel endnu ikke«, skriver han sidst i Juli til Grev Danneskiold,¹⁸ »hvad den bør være, men den er heller ikke mere en blot Frokost! Omendskiønt man i ingen Henseende kan gøre nogen Regning paa en planmæssig og rigtig beregnet Operation fra vore Fjender, saa skulde jeg dog næppe tro, at Samsø dette Aar mere bliver et Objekt for et fjendtligt Angreb. Aars-tiden er nu forløben for en Fjende til saaledes at logere sig her, at han med Tryghed kunde forblive her Vinteren over; dette kræver Tid til at anlægge et Fort paa Armhoved ved Lilleøre, og dette maatte være saa stærk, at samme ej kunde tages med en coup de main, men alene med en formel Belejring. Først naar Tiden tillader et saadant Værks Udførelse, kan en Fjende med Sikkerhed regne derpaa at beholde Samsø. Derimod regner jeg ikke derpaa, at om det kommer til Angreb, at Fjenden vil opføre sig saa latterlig fejsk som ved Egholm.

Farten mellem Jylland og Sjælland over Kyholm er i dette Aar endnu mindre levende end i Fjor, som maa hidrøre fra lokale Aarsager. — Vor Telegrafindretning har givet denne Fart en stor Nytte og hidtil en saadan Sikkerhed, at kun et Skib i forrige Efteraar er taget af Fjenden, og som gjorde sig skyldig i den groveste Efterladenhed. — — —

Fjendtlige Konvojer passerer vore Farvande i Mængde, men med en Forsigtighed, som næsten grænser til Overdrivelse. Fjenden konvojere ej mere med enkelte Skibe, men med Eskadrer. Blokadesystemet er endnu for i Aar hævet. Ikke en fjendtlig Slup har i Aar nærmet sig vore Kyster, omendskiønt fjendtlige Flaader næsten har lagt her henved 14 Dage af Gangen«.

Gennemgaaende synes Friktionen mellem Kommandantskabet og Amtet heller ikke at have været saa stor som Aaret forud, hvad igen hænger sammen med, at der ikke var lagt de samme Byrder paa Befolkningen. Kørslernes Antal var faldet, Eksercitsen med Landmilicen og Kystmilicen var bedre afpasset efter Landbrugets travle Tider. Forvalter Juel synes at have været en praktisk Mand, der hjalp med til at faa Orden paa de mange Stridsspørgsmaal, men som heller ikke veg tilbage for at gaa imod den af Befolkningen ellers saa frygtede Major. Denne skriver til Juel:¹⁹ »Jeg vilde ønske stedse i denne gode Tone at kunne korrespondere med Deres Velbaarenhed, og at vi engang maatte faa en fredelig Ende paa alle de bagatelle Anledninger til Misforstaaelse, som en Tid lang har fundet Sted«.

Disse Misforstaaelser skyldtes ikke blot de stadige Pligtkørsler for Kommandantskabet og Officererne, men ogsaa Klager over Husarernes overmodige og ret utiltalende Opførsel overfor Beboerne,²⁰ overfor hvilken de Foresatte beskyldtes for at optræde for lemfældigt og for

beskyttende. Værst var det, at en Husarkorporal i August 1809 red en gammel Bonde, Peder Laboe, i Ørby ned og lod sin Hest træde paa ham, saa han bevidstløs blev baaret ind i sit Hus. Samme Peder Laboe synes imidlertid ikke at have været nogen helt fredelig Mand. I November 1807 indsendte han saaledes en ugrundet Klage over Chefen for Landmilicens Infanteri, Gaardejer, Kaptajn Petersen, fordi han mente, at en af hans Folk havde mere Tjeneste end andre. Ved denne Lejlighed omtales Peder Laboe som et vanskeligt og uroligt Hoved.²¹ I September s. A. overfaldt en Husar Gaardejer Elias Svane i Ørby. Denne havde tidligere udskænket Brændevin for Soldaterne, men han nægtede det nu til Husaren og kaldte ham for en Fuldsnude. I Januar Aaret efter bad Beboerne i Ørby om, at en Del af Husarerne maatte blive forlagt til en anden By, men dette blev afslaaet. Samtidig indsendte Sognefogden, Morten Taftbjerg, en Bønsskrivelse til Grev Danneskiold saalydende: »Paa egne og fleres Vegne anraaber jeg og øvrige Bønder Dem om naadig Hjælp og Bistand, at Husarerne dog maatte blive holdt til Orden; der gaar nu 3 Mænd, der ved Prygl er berøvet Helbreden og alle er bange. — — Naadigste Herskab, de haver dog altid været os et godt Herskab, og de staaer os dog bje, at vi dog kan udholde Byrderne. Vi elsker vor Konge og Herskab som redelige Mænd. Da være vor Hjælp, vi beder med børnelig Tillid«. ²² Nogen Ændring i Husarernes Indkvarteringsomraade fandt dog ikke Sted.

Den nye Marinestation i Langøre forøgedes dette Aar med en Søofficer, som skulde have Inspektion med Handelsskibene, at de ikke afsejlede, naar der var Fare for Opbringelse. Nu og da kom Kaperne ind med værdifulde Priser, og disse skulde da videresejles til de større Havne. Iøvrigt var Major Tidemand rigtig utilfreds med sine Søofficerer, fordi de intet foretog sig. Kun en enkelt Gang i 1809 var Kanonbaadene ude paa et betydningsløst Togt.

Efter de gyldne Aar 1802—07 blev vi selv Deltagere i Krigen. Vor blomstrende Handel standsede, og snart begyndte det at svinde i den nylig erhvervede Velstand. Mærkeligt nok kom Vanskelighederne ikke til at ramme Landbruget. Trods Indkaldelserne til Hæren var der Folk nok til at passe Gaardene, og Danmark—Norge kunde selv bruge al det Korn, som kunde skaffes. Følgelig steg Priserne paa alle Landbrugsprodukter og dermed ogsaa paa Landejendommene. Da Pengenes Værdi samtidig faldt, uden at Prioriteternes Paalydende forandredes, kunde Gaardejerne fri sig for deres økonomiske Forpligtelser for forholdsvis smaa Beløb.

Imidlertid var Høsten i 1809 yderst ringe paa Grund af Tørke. I Foraaret var Arbejdet gaaet normalt, og Arealerne var blevet besaaede

fuldt ud. Men i Forvejen var Øen fattig paa Træ, og det forøgede Brug af Tømmer til Batterianlæggene, til Pæle i Ulvegravene og Brændsel til Indkvarteringerne gjorde Situationerne yderst vanskelig. Ogsaa Halmforbruget var steget i den Grad, at der ikke engang kunde skaffes Halm til at lave Ligkister af. Som før i Tiden maatte Beboerne derfor anvende Gødning til Brændsel. Derved havde man manglet denne til Jorden, og der havde ikke været Tid til at hente Tang ved Stranden. Følgelig blev Høsten i 1809 yderst ringe, og i den strenge Vinter 1809—10 kom det til at knibe med Foder til Kreaturer og Heste. Adskillige døde af Sult eller maatte slagtes.

I Foraaret 1810 var Stemningen derfor langt nede. Tilmed begyndte nu de militære Styrker paa Øen at vokse betydeligt i Antal.

Grunden hertil kendes ikke, men skyldes vistnok, at Englænderne i Maj 1809 bemægtigede sig Anholt efter en ubetydelig Kamp med det derværende jyske Landeværn. Englænderne sikrede sig Øen for at kunne holde Fyret tændt for deres Skibe.

Fra de fire jyske og fynske Regimenter lagdes fra nu af vekslende Styrker over paa Samsø. De afløstes med uregelmæssige Mellemlum, men Styrkeantallet holdtes stadig oppe omkring 700 Mand, saaledes at Samsøs hele Forsvarsstyrke, Land- og Kystmilice iberegnet, naaede op i Nærheden af de 2000 Mand. Midt i Maj 1810 bestod saaledes Liniestyrken af Kommandoer af 2. og 3. jyske samt fynske Regiment, Jægerkompagniet af 1. jyske Infanteriregiments 3. Bataillon, et Kompagni af det sjællandske Skarpskyttekorps 2. Bataillon og 40 Husarer. Nogen bestemt Opgivelse af de forskellige Kommandoer gennem Aarene 1810—14 lader sig ikke opstille, fordi Arkiverne indeholder for faa Oplysninger. Krigen var jo fra Englands Side udelukkende en Blokade med det Formaal at ødelægge vor Handel. Større samlede Militærstyrker blev der ikke Brug for, og hele Hæren var spredt langs de danske Kyster for at hindre Strandhugst og Landgangsforsøg.

I nogen Grad lettede de mange Linietropper Kystmilicen dens Tjeneste, som før havde været ret trykkende. Dens Kystvagter indskrænkedes for den enkelte til en Dag hver anden Uge for den sydlige Dels Vedkommende og til hver 9. Dag for Nordby Sogn. Om Somrene lagdes c: 1000 Mand ud i Lejr, hvorved Beboerne i den Tid blev fri for Indkvartering ligesom om Vinteren, hvor Størstedelen af Linieafdelingerne var overførte til Garnisonerne. Men Foraar og Efteraar steg Indkvarteringen til Gengæld op til 4—5 Mand pr. Gaard. Det var bekendtgjort forud, at Øen vilde faa den større Indkvartering, og Undersøgelser havde vist, at der var tilstrækkelig af Byg og Ærter til Mad.

Major Tidemand rejste til Jylland i Januar 1810 og kom først tilbage i Marts. I November havde han anmodet Grev Danneskiold om et nyt Kvarter, da Forholdene paa Vadstrupgaard var for knebne. Majoren havde

set paa forskellige andre Gaarde, bl. and. et Hus ved Kilden og Søren Holms Gaard. Paa Grund af den ringe Høst var netop adskillige Gaarde nu til Salg i Foraaret 1810, saaledes Jørgen Rytters Gaard i Besser og Ole Bertelsens i Østerby. Jørgen Bryder havde frasagt sig sin Fæstejord i Brundby, og Vagtmester i Milicekavalleriet, Købmand Arneth i Ørby, havde allerede Aaret forud ønsket at afhænde sin Gaard. Grev Danne-skiold købte denne sidste og overlod den til Major Tidemand med et Stykke Jord til Græsning for hans Heste. Greven gjorde den i Stand, men Fru Tidemand var utilfreds. Dagligstuen var for lille, og da Forvalter Juel for at skaffe bedre Plads tilbød at indrette et Kontor i en af Længerne, synes hun heller ikke om det, fordi hun derved kom for langt fra sin Mand. I Juni flyttede de ind, men under en voldsom Regn-byge løb Vandet gennem Straataget. De gamle Tage kunde ikke staa for en saa voldsom Skylle, og der havde ikke været ordentlig Tækkehalm til at udbedre dem med. Major Tidemand rasede og lod tage Syn over Gaarden. Paany maatte Grev Danne-skiold lade en større Reparation udføre.

I en Skrivelse i December 1809 havde Artillerikorpsset bifaldet, at der skulde laves nogle nye Ammunitionsvogne til Samsø Feltartilleri. Til disse skulde bruges 29 Heste, som Major Tidemand straks benyttede sin Fuldmagt til uden videre at lade udskrive, fordi Kaptajn Lundby ønskede midlertidigt at anvende fire Høstvogne til Ammunitionstransport, indtil Ammunitionsvognene blev færdige. Trykket af den daarlige Høst og dens Følger modtog Gaardmændene Meddelelsen om Udskrivningen med et sandt Raseri. Al den gamle Kritik vaagnede, Uviljen mod Kørslerne, Vagterne og Eksercitsen. Amtet klagede til Major Tidemand, som imidlertid ikke kunde indse andet, end at Militæret var en Fordel for Øen, baade fordi den havde Indtægt af det, og fordi det sikrede Øen mod fjendtlig Besættelse. Han svarede, at Milicen tjente paa særdeles favorable Vilkaar. Kun de Bønder, som ikke brugte deres Fritid, blev ruinerede. De kunde blot lade en jysk Bonde blandt Liniesoldaterne fortælle dem Forskellen mellem hans Arbejde og Milicens. Forvalter Juel bad om, at Eksercittiden maatte blive afkortet, da Samsøs Agerjord krævede mere Arbejde end anden Jord. Tillige anførte han, at de daglige Pligtkørsler var en stadig trykkende Byrde, og at 84 Husmænd ved deres Tjeneste som Kystartillerister paa Kystbatterierne var afskaarede fra at tjene til Livets Underhold for deres Koner og Børn. 18 Gaard-fæstere fra Nordby Sogn ansøgte om Orlov under Foraarsarbejderne.

Det havde hjulpet meget, at Kaptajn Lundby brugte Feltartilleriets Heste til en Del af Transporterne, men alligevel krævedes der mange Vogne til Transport af Syge, Materiel, Udrustning og Fødevarer. Hvert Sogn skulde tilmed daglig stille tre ridende Bud fordelt til Kommandant-

skabet og Kystbatterierne. Ogsaa Pastor Hammer klagede over, at han foruden at skulle stille baade en Kavallerihest og en Artillerihest ogsaa skulde deltage lig med Bønderne i Kørslerne i Forhold til den $1\frac{1}{2}$ Fjerdg. Hartkorn, som han havde i Fæste. Folkene i Besser nægtede rent ud at køre mere for de fastsatte Takster, men da Forvalter Juell foreholdt dem, at i saa Fald vilde de komme til at køre uden Betaling, opgav de deres Modstand.

Grev Danneskiold henvendte sig nu direkte til Frederik VI i en Ansøgning af 24. Juni 1810 om Lettelserne i Indkvarteringen. Tillige gjorde han Kongen opmærksom paa Forholdet mellem Major Tidemand og Befolkningen.

Omgaaende befalede Kongen dels, at Besætningen paa Samsø skulde indskrænkes med Kommandoet af det fynske Infanteriregiment, som gik tilbage til Fyn, dels at de, som havde leveret Heste til Militæret i 1808 og 1809, skulde have Erstatning i Overensstemmelse med Plakaten af $\frac{6}{12}$ 1806. Den 21. Juli sendte han ydermere Major Tidemand følgende, meget skarpe Skrivelse:²³

»Af adskillige Dokumenter, som Ejeren af Samsø, Vor Amtmand Grev Danneskiold-Samsø allerunderdanigst har forelagt Os, erfare Vi med Bedrøvelse, at denne Ø, som før Krigen var i den mest blomstrende Tilstand, nu er nær ved at være aldeles ødelagt, det er at sige, Beboerne ere ved overdreven og utidig Kørseler og under Tyngder saaledes medtaget, at Ejendommenes Værdie er saaledes falden, at den Gaard, som før Krigen var 3000 Rdl. værd, nu neppe sker højere Bud end paa 800 Rdl.

Af formeldte Dokumenter see Vi endvidere, at megen Misbrug har fundet Sted ved Kørselerne, saa at Godtgørelse for samme er for Aarene 1808 og 1809 anslaaet til 12,948 Rdl. 3 Sk.

Ligeledes er de af denne Ø udskrevne Hestes Antal alt for stort i Forhold til sammes Størrelse, saa at de senest udskrevne 29 Heste til de 4 Ammunitionsvogne ej kan leveres uden alt for stort Tab for Beboerne, og da disse Ammunitionsvogne ej endnu ere færdige, hvorfor har du da alt under den 30. December f. A. rekvireret disse Heste?

Det synes i det Hele at fremlyse, at Du har indført et Rekvissions-System paa denne Ø, som kun i Fjendens, men ej i eget Land er passende, og som Vi ingenlunde taale, da Vore kære og tro Undersaatter derved ødelægges; kun i enkelte Tilfælde, hvor Øen truedes med Angreb, kan saadanne Foranstaltninger, som sket ere, være tilladelige, og det havde været Din Pligt og allerunderdanigst Skyldighed forlængst at gøre Os opmærksom paa det, som Vi nu tilfældigviis af Grev Danneskiold først efter 3 Aars Forløb erfare.

Vi ville her ej tale om de mange og betydelige Omkostninger, som Grev Danneskiold-Samsø af Føjelighed selv har maattet afholde, blandt

andet ved at købe og indrette en Bolig med Jorder til Dit Kvarter, købt en Mølle og flyttet denne til Bageriet m. m.

Vi kan ej andet end med Mishag og Utilfredshed anse denne Fremgangsmaade og befale Dig herved paa det alvorligste at holde Dig efterfølgende Punkter efterrettelig, da Du skal staa Os til Ansvar for, at samme bliver paa det nøjagtigste efterlevede.

1) De 133 Heste, som er udskrevne fra Øens Beboere, skulle bestandig forblive i Tjeneste og bruges til at transportere Fourage og til Batterie Kørseler samt alle øvrige militaire Kørseler, hvorimod ingen Kørseler herefter forlanges af Landets Beboere undtagen i ekstraordinære Tilfælde, hvilke ere:

- a) i den aarlige Eksercertid, som kun skal vare i 28 Dage, og som begynder, naar Vaarsæden er lagt, samt
- b) naar fjendtlige Skibe ligger i saa betydeligt Antal i Nærheden af Øen, at man kan befrygte et Angreb, thi da bør Kavallerie- og Artilleriehestene kun bruges til deres egentlige Bestemmelse.

2) De 29 Heste, som behøves til de 4 nye Ammunitionsvogne, skal ikke leveres af Øen, men vil blive Dig leverte og oversendt fra Remontekommissionens Depot i Jylland.

3) De formeldte 133 Heste skal i Tilfælde af Vakance kompletteres af Øen og de 29 af Remontekommissionen.

4) Du haver nøje at paase, at ingen Officer bruger Hestene udenfor Tjenesten til Lystture o. s. v., ligesom at de ingen Bøndervogne eller Heste sætte i Rekvisition til eget Brug, og at saadant er forbudt, haver Du at bekendtgøre Beboerne.

5) Da Du til de daglige Kørseler omtrent vil behøve 24 Vogne med Seletøi, saa haver du, for saavidt dette Antal mangler, at rekvirere samme leveret af Forvalteren, imod at de takseres og Regning over Taksationssummen indsendes til Vort Generalkommissariat for straks at kunne godtgøres Vedkommende.

6) Hvis der til de nye Batteriers Anlæg skulde behøves flere Kørseler, end Tiensthestene og Vognene kan forrette, da er det et ekstraordinært Tilfælde, og Vi tillade Dig da at rekvirere de fornødne Vogne af Landet, indtil Batterierne ere færdige.

7) De Soldater af alle Vaaben af Samsøs Milice, som ere Gaardmænd, skulde stedse være permitterede, undtagen naar en fjendlig Flaade er i Nærheden, og Øen kan vente et Angreb, thi da skal de være inde til Tjeneste.

8) Paa Tider af Aaret, hvor intet fjendtligt Angreb kan ventes, skal Du permittere saa mange Folk af Landmilicen, som er muligt.

9) Kystmilicen skal du skaane og fritage for Tjeneste, naar og hvor muligt er; naar Øen trues med fjendtligt Angreb, maa disse som alle øvrige Tropper være i Gevær og paa deres Poster, men ellers skal de

kun udsætte enkelte Avertissementsposter samt bevogte Signalstængerne paa de Steder, hvor inter Militær kantonerer i Nærheden.

10) At Indkvarteringsforordningen af 9. Maj 1806 nøie overholdes, og ingen Indkvarteret forlanger mere af Kvarterværterne end derudi foreskrevet er, haver Du nøje at holde over.

Da vi have erfaret, at Beboerne paa Samsø aldeles ingen Godtgørelse have faaet udi de forløbne to Aar, hverken for Kørseler, Kvarterer, Sengeklæder eller leverede Heste og Vogne, saa have Vi paa det alvorligste befalet Vort General Kommissariat at sørge for, at disse resterende Summer straks blive udbetalte Vedkommende.

Af Dig ville Vi vide, hvilke Officerer paa Samsø der har holdt eller holde Heste, som leveres Fourage af Vore Magasiner.

Endelig befale Vi Dig nøje at have Samsøs Beboeres Tarv for Øie og forsvare dem imod enhver Undertrykkelse eller ulovlig Byrde, som Militaire maatte ville paalægge dem, da Vi i Tilfælde af grundede Klager agte i Fremtiden at holde Os til Dig som den, der ene bør staae Os til Ansvar i denne Henseende.«

Major Tidemand blev, som han skriver,²⁴ forstenet over denne Skrivelse. Kaptajn Petersen havde vel advaret ham, at der var dannet et Komplot imod ham, hvori der ogsaa deltog nogle af hans egne Officerer, men han havde ikke troet paa det. Straks forlangte han gennem den nærrejske Generalkommando at faa sit Forhold undersøgt, men til Trods for at Generalen støttede ham ivrigt, fik han inter Svar.

Efter hans Anmodning sendte Birkedommer Petersen ham ²⁵ i August en skriftlig Udtalelse angaaende Anklagepunkterne i Kongens Skrivelse. Birkedommeren begynder med at erklære, at i de 15 Aar, han havde haft sit Embede, har Samsøs Indbyggere vist sig at være »et godmodigst, vindskibeligst og ærekæreste Folk, jeg paa min Vandring i Livet har antruffet, naar de ikke er blevet misledte af Mennesker, som have fundet deres Regning ved at betjene sig af dem«. Om Kørslerne og Udeblivelserne fra Tjeneste paa Batterierne kan han ikke udtale sig, men han mener, at Husmændene ved deres militære Tjeneste har tjent Livets Nødtørft til sig, Kone og Børn i denne overmaade dyre Tid, og at Bønderne har været glade ved Indkvarteringsgodtgørelserne, da de derved fik rede Penge. Uden dem vilde de være kommen i Forlegenhed. Siden 1795 havde Samsø ikke haft bedre Afgrøde end i 1810, hvad kunde tyde paa, at Markerne i 1809 og i Aar havde været forsvarlig dyrkede. Det var ikke Militærtjenestens Skyld, at Gaardene var faldet i Pris.

Major Tidemand indsendte derpaa den 8. September et Forsvarsskrift til Kongen.²⁶ Han hævder heri, at naar Gaardene er faldet i Pris, er Grunden dels lokale Forhold og dels Indfæstninger og Afgifter, som

allerede før Krigen var usædvanlig store. De militære Byrder laa i samme Omfang paa Forpagtergaardene, men disse var ikke falden i Pris. Der havde de to sidste Aar været baade Epidemier blandt Besætningerne og Misvækst. I 1807 blev et Bælte af Øen hjemsogt af en Hagelbyge, der foraarsagede stor Skade. Misvæksten 1809 var særlig stor, saaledes at store Mængder Kreaturer døde eller maatte slagtes af Mangel paa Foder. Omtrent 80 Heste skal være døde af Sult i Foraaret 1810. Der var aldrig klaget til ham over unødvendig eller unyttig Kørsel, uden at en saadan Klage var blevet undersøgt. Han ønskede Bevis paa det modsatte. Naar Kørslerne var blevet saa talrige, er det dels som Følge af de udførte Arbejder og dels de langt fra hinanden liggende Magasiner. Der var nu oprettet Slagterhuse ved Lilleøre og andre Foranstaltninger, som vilde formindske Kørslerne. Antallet af Heste til Artilleriet og Kavalleriet var ikke for stort i Forhold til Øens Størrelse. De var udskrevne i Henhold til nørrejske Generalkommandos Skrivelse af 11/12 1807, og den grevelige Forvalter havde dengang ikke ytret Betænkeligheder. Ogsaa de sidste 29 Heste havde Forvalteren lovet ham, men han havde endnu ikke holdt Ord, hvorfor han havde indsendt Klage den 30/12 1809. De skulde bruges til fire Høstvogne til Ammunitionstransport. Hvad Rekvitionerne angik, havde han henholdt sig til Forordningen af 9/5 1806. Der er kun rekvireret, hvad Kongens Tjeneste fordrede, og alle Rekvitioner var blevet betalt af Feltkassen.

Major Tidemand mener ikke, at Grev Danneskiold har haft Udgifter ved de militære Arrangementer udover, at han havde overladt ham Tranebjerg Kirkelade. Udgifterne ved dens Indretning var derimod betalt den grevelige Forvalter af Feltkassen. Vejrsmøllens Flytning var betalt af Bageren, Løjtnant Kleis. Sygehuset og nogle Vagthuse havde Forvalteren ladet indrette for at lette de, hvis Pligt det ellers var at gøre det.

De 133 Heste var altid blevet hjemsendt, naar der ikke var Brug for dem. Derved sparede han Staten for 30,000 Rdl. imod, som nu befalet, hvis de havde ligget inde hele Tiden. Ingen Bonde vil køre mod Betaling for Officererne, og hvis disse da ikke maatte laane en Vogn, hvorledes skulde han da faa Brænde hjem eller lign.? Han havde kun modtaget to Klager fra Befolkningen over Indkvarteringen, men derimod flere fra Soldaterne over Værternes Uvillighed og ublu Krav om Betaling. Skulde Kørslerne kunne indskrænkes, maatte man gaa bort fra den nuværende provisoriske Indretning og bygge flere Magasiner. Sluttelig bad han om at blive forflyttet. Dette sidste opnaaede han ved Parolbefaling af 16. September s. A.

Kongen sendte derpaa Generalmajor Sames over til Øen for at inspicere Forsvaret. I sin Indberetning af 18. Sept. s. A. udtaler Generalen sig ikke om de Punkter, hvorom Anklagen drejer sig, men han roser i høje Toner Forsvarets Indretning og Major Tidemands Dygtighed.²⁷

Kongens Adjutant, Premierløjtnant, senere Stiftsamtmænd R. Jessen, meddelte Grev Danneskiold den 2. Oktober Indholdet af Major Tide-mands Forsvarsskrift, som denne iøvrigt ogsaa selv havde sendt Greven. Adjutanten raadede Greven til at indsende en Redegørelse.²⁸ Han var indigneret »over den uværdige og løgnagtige Maade«, hvorpaa Majoren søgte at reducere Grevens personlige Opofrelser. Tillige bad han om en Beregning over, hvad det vilde koste at holde de 133 Heste inde hele Aaret; da han skulde forelægge Sagen for Kongen. Han mente ikke, at der kunde spares mere end 2,939 Rdl., og denne Sum betød intet imod den Uvilje, Kørslerne vakte.

Greven indsendte den ønskede Beregning sammen med en Beretning, dateret 6. December, til Kongen,²⁹ hvori han imødegik Major Tide-mands Forsvarsskrift. Denne var ganske forkert underrettet med Hensyn til Bøndernes økonomiske Forhold. Før Krigen hørte Samsøs Gaardmænd til de mest velhavende i Danmark. De var kun forpligtede til ganske lidt Hoveri, og mange var helt fri. Deres Indfæstninger og Afgifter var mindre end paa Sjælland i Forhold til deres Hartkorn. At ogsaa adskillige Selvejere har solgt deres Gaarde for rimelige Bud tyder dog paa, at det ikke blot er Fæstegaardene, som er faldne i Pris. Da Hagelvejret i 1807 havde ødelagt adskillige Afgroder, havde Greven fritaget de paa-gældende for Landgilde og Tiende.

Brattingsborg og Bisgaard blev bortforpagtet for 10 Aar siden for 4000 Rdl. aarlig Afgift, og nu, efter at Hovedgaardens Marker med stor Bekostning var blevet indgravede og delvis rensede for Sten, var Forpagtningsafgiften kun steget til 4900 Rdl., til Trods for at Ejendommenes Værdi samtidig var steget. Til Sammenligning kunde anføres, at paa en af Grevens Gaarde paa Sjælland, hvor der ikke var foretaget nogen Jordforbedring, var Forpagtningsafgiften steget fra 4500 Rdl. til 12,700 Rdl., og paa en anden var Afgiften steget fra 4 til 8000 Rdl.

Samsingerne havde ikke haft andre Fordele af Militæret, end at de var blevet forskaanet for fjendtlig Indfald. Thi de mange Penge, som kom til Samsø i Anledning af Indkvarteringerne, var intet imod de By-der, som var paalagt Befolkningen. Bonden gav Soldaten Mad hver Dag for 9 Skilling, hvad der indbragte 4000 Rdl., men Maden var over 20 Sk. i Værdi, saa Udgiften alene til Mad androg 8000 Rdl. Tabet var altsaa 4000 Rdl. Tilmed havde Øen mistet deres gamle Kunder. For Eks. kom Ærøboerne, som før Krigen havde hentet mange Tusinder Tdr. Korn, nu aldrig mere. Greven havde købt og indrettet Stabskvarteret i Ørby og stillet det gratis til Raadighed for Majoren tillige med et Stykke Jord. Siden 1801 havde Kyholm været besat af Militæret, uden at Forpagteren havde faaet Erstatning for Græsningen, og denne havde Greven derfor maattet godtgøre ham.

Inden sin Afrejse fra Samsø sendte Major Tidemand et længere Brev til Grev Danneskiold:

»... Jeg tør dog forsikre Deres Excellence, at fuldkommen saa ruineret, som indmeldt, er endnu ikke Samsø, og jeg er endog overbevist derom, at naar Deres Excellence med egne Øjne kunde overbevise Dem om Landets Tilstand samt mit og andres Forhold, vilde De selv højst misbillige den udviste Fremgang. Er Landets Velstand aftaget under denne Krig, som jeg endog holder usandsynlig, saa er denne bortledet af anden og langt mere overflødige Kilder end de militære Foranstaltninger, som i det hele har indbragt Landet Fordele i Stedet for Tab. ... Hvad jeg skylder min Ære, mit og andres Forhold, skal — ved min Ære — til sin Tid blive iagttaget og vil utvetydigt overbevise Deres Excellence derom, at De skal faa med en Mand af Redelighed og Ære at bestille.«

Majoren afrejste til København og fik her Audiens hos Kongen. Hans Trusel mod Grev Danneskiold holdt han bl. a. paa den Maade, at han i alle sine efterladte, trykte og skrevne, Optegnelser har omtalt Greven paa den mest utiltalende og uligevægtige Maade.

Den nye Kommandant var Major A. Moltke, født 1780, Søn af Generalløjtnant A. Moltke, der var kommanderende General i Nørrejylland til 1808. Premierløjtnant Jessen skriver om ham, at han var bedre end den forrige Kommandant, havde Opdragelse og mere Konduite, men var ogsaa lidt af en Projektmager. Han foreslog Greven selv at rejse til Samsø for at hilse paa ham.

Grev Danneskiold skrev straks til Major Moltke, at han stoledes nu paa Samsøs Skæbne, fordi »nu Tillid og Agtelse for den højstkommanderende træder i Stedet for Mistillid og Frygt for hans Handlemaade (hvilket før var Tilfældet). Tidemand gik frem som Despot uden Nødvendighed og uden at spørge sin Konge. Modforanstaltninger kaldte han Trods. — — — Villigt leveredes 133 Heste af Samsø, hver 20 Tdr. Bøndergods paa en Hest, uden Godtgørelse, uden at Major Tidemand søgte at skaffe Bønderne denne Godtgørelse, endog naar en Bonde atter maatte levere en ny Hest i Stedet for en, som kasseredes. Først da Tidemand paany, uden sin Konges Ordre, begærede 29 Heste igen skulde leveres, klagede Bonden og bevidste, at han ej kunde levere disse 29 Heste og endda vedblive de strenge og hyppige Kørseler samt drive sin Gaard — og det viste sig, at Kongen ej heller vilde, at Samsøs Bønder skulde trykkes mere end hans andre Undersaatter, hvor ej det heles Tærv udfordrede det«. Sluttelig tilbød Greven ham sin Hjælp, og i et Brev til Forvalter Juel paalagde han denne at adlyde den militære Øvrighed.

Der skulde tilstræbes den størst mulige Harmoni mellem den militære og den civile Autoritet.

Befolkningen modtog den nye Kommandant med Tillid. Pastor Flemmer skrev i December,³⁰ at Major Moltke er »streng militær, men god som Menneske, retfærdig, ja endog ved visse Lejligheder øm, saa at Samsø maa agte og elske ham«.

Denne korte Karakteristik er vist ikke urigtig. Major Moltke forstod at skaffe Ro paa Øen, fordi han i Modsætning til sin Forgænger havde Forstaaelse af og Interesse for Befolkningen. Han tog Hensyn til dem og hjalp dem, samtidig med at han ikke veg et Skridt med Hensyn til Forsvarets Krav. Lidt Gnidning blev der straks mellem ham og Forvalter Juel. Majoren skrev om det til Grev Danneskiold og nævnedes, at Forvalterens Forhold heller ikke havde været korrekt overfor Major Tide-mand. Men, fortsætter han, hvad er egentlig denne Mand — en underlig Dobbeltthed. Han er ikke Embedsmand, men blot Stedfortræder for og Fuldmægtig hos Amtmanden, og alligevel er han som enhver anden Borger samtidig underlagt Birkedommeren i politimæssig Henseende.

Der savnedes med andre Ord under disse Forhold en nærværende Amtmand. Grev Danneskiold boede for langt borte og havde fuldt op at gøre i sit Præstø Amt. Den lange Afstand derfra til Samsø gav Forvalter Juel større Selvstændighed og stillede større Krav til hans Viden og Dømmekraft, end han kunde tilsvare. Den 30. Marts 1812 konstitueredes derfor den senere Byfoged Gotfred v. Schmidten som Amtmand paa Samsø, saa længe Krigen varede.

Hestespørgsmaalet var stadig en af Vanskelighederne, selv om Beboerne nu var blevet fri for at levere de 29 Heste. De skulde jo fortsat levere de 133 Heste og erstatte kassable. I November fik Major Moltke fra Gaardmænd i Tanderup og Onsbjerg en Anmodning om Lettelse.³¹ »Ikke Uvilje til at opfylde de Pligter, der paaligger os i Henseende til at adlyde Øvrighedens Befaling, er Aarsag til, at vi ej kan opfylde denne Amtets Befaling, men sande og antagelige Aarsager vil undskylde, at vi henflyer til Deres Højvelbaarenhed om Overbærenhed og Henstand med den befalede Prebention, thi ingen af os, som er i Lægdet, har nogen tjenstdygtig Hest at presentere, og at købe en, der maaske næppe er at faa og om muligt da til uhørte Priser, tillader vore fattige Omstændigheder ikke. Deres Højvelbaarenhed vil, naar De bliver oplyst om Udskrivningsmaaden for Kavalleri- og Artillerihestene paa Samsø, finde, at vi stakkels Bønder er paalagt en Byrde, der er fremmed for enhver Bonde.«

I saadanne Tilfælde stod Major Moltke fast, og maatte gøre det. Her forelaa jo en udtrykkelig kgl. Ordre. Det samme gjaldt Arbejderne paa Batterierne. I 1810 paabegyndte Arbejdet med at udbedre Ballen Havn, et Arbejde, som strakte sig over de følgende Aar. I Foraaret ind-

stillede Majoren om nye Forsvarsanlæg, saaledes en Befæstning af St. Vorbjerg for at spærre Passagen ved Selvig og af Armhoved. Endvidere ønskede han bygget en grundmuret Kaserne paa Kyholm, da den gamle var for kold om Vinteren. Dette sidste blev approberet. Den opførtes i Forlængelse af den gamle. Ingeniørkaptajn Krag kom til Samsø for at undersøge de andre Forslag, men maatte tage Afstand fra dem, formodentlig af økonomiske Grunde. Der udtales i al Fald, at der paa nærværende Tidspunkt ikke kunde skaffes Materialer. Han skrev tilbage til Ingeniørkorpset, at de paagældende Befæstninger ikke var nødvendige. De lod sig bedst udføre med Tropper og lette Kanoner.³²

Det følgende Aar indstillede Major Moltke, at der anlagdes en ny Magasinbygning, et Bageri, et Bryggeri og et Brændevinsbrænderi ved Samsø Havn. Ganske vist var den bevilgede Jordkælder og Materialgaard nu bygget, men det var ikke tilstrækkeligt. Regeringen vovede imidlertid ikke i de økonomisk saa vanskelige Tider at give flere Penge ud. Tilsyneladende fik han heller ikke Tilladelse til at lade den bombefri Kasse-mat paa Kyholm opføre af Mursten i Stedet for af Træ eller at lade Trækasse-matten paa Besser Rev udmure. Hvad de første Forslag angik, syntes Regeringen i al Fald bedre om at indrette et Bageri midt i Landet ved Onsbjerg, hvor der var to Møller og et passende Hus, der kunde anvendes. I Januar 1813 fastslog en kgl. Resolution, at Kyholm fremtidig skulde have Betegnelsen »Fort«.

I Juni 1813 tillod Grev Danneskiold, at Stabskvartergaarden i Ørby for Fremtiden helt stilledes til Raadighed for Kommandanten, imod at denne betalte de kgl. Skatter, og imod at Staten overtog Vedligeholdelsen. Samme Aar bevilgedes en omfattende Ombygning af Gaarden, saaledes at der af de 65 Fag blev nedrevet de 48. I Stedet for opførtes 25 nye Fag. Senere paa Sommeren bestemte en kgl. Resolution, at Kommunen, som hidtil, skulde levere Lys og Brændsel til Kommandanten.³³

Kanonflotillen var i 1810 forøget til 4 Kanonbaade. Den nye Flotillechef, Løjtnant Ferry, var en energisk Mand, men udover at tage et Par mindre, engelske Handelsskibe lykkedes det ham alligevel ikke at hjembringe større Resultater. I 1811 blev imidlertid Premierløjtnant Falsen i Fladstrand øverste Kanonbaadschef i Kattegat og Premierløjtnant Fog Chef for Samsøflotillen. Endelig blev der Brug for de samsøske Baade. Fra Midten af Marts var Storebælt isfri, og Kanonbaadene fik derfor Ordre til at gaa ud. Under Falsens Overkommando var de med i det uheldige Forsøg paa at generobre Anholt. Den følgende Tid var de omkring i de nærmeste Farvande og var med i det ligeledes uheldige Angreb Natten mellem den 4. og 5. Juli paa en engelsk Konvoj sydøst for Hjelmsø. Derimod lykkedes det Baadene, ligeledes under Premierløjtnant

Falsens Overkommando, at erobre en engelsk Orlogsbrig nordøst for Grenaa. Dermed ender ogsaa de samsøske Kanonbaades Historie. Endnu i 1812 blev de liggende i Samsø Havn og forøgedes endog en Tid til 8 Kanonjoller, 1 armeret Lugger og 3 Rekognosceringsfartøjer, men der fandt ingen Søtræfning Sted mere. Englands hele Opmærksomhed blev i 1813 rettet mod Nordamerika, og efterhaanden kaldte det alle sine Krigsskibe hjem fra de danske Farvande.

Paa Kyholm havde der i 1808 været en Del Sygdom, men dog ikke furoligende. I Maj 1812 udbrød derimod en alvorlig Koldfeberepidemi, som bredte sig over til Samsø. Næsten hver Dag døde en Mand. Paa Kanonbaadsflotillen var 40—50 Mand syge, ved Artilleriet en Fjerdedel, og hele Forsvarsstyrken — Batterierne fraeregnet — talte knapt 300 raske Folk. De to Kirurger, Lorentzen og Ahrnberg, maatte gaa til Sengs, og den tredie, Busch, døde i Juni.

Under disse Forhold slog det lille Sygehus i Besser ikke til. Grev Danneskiold tilbød Brattingsborg, imod at de nødvendige Kakkellovne og andet Inventar overførtes til Øen. Major Moltke afslog dog Tilbudet og valgte i Stedet for en Gaard i Langemark. Inden Efteraaret begyndte, var dens Indretning færdig, og i 14 Stuer havde man anbragt 80 Senge.

Allerede i December 1810 havde Kommandantskabet søgt om Tilladelse til at anlægge en Kirkegaard paa Kyholm eller Lindholm, fordi Transporten af døde Soldater til Besser navnlig om Vinteren kunde være yderst besværlig. Det tillodes ved kgl. Resolution af $\frac{9}{2}$ 1811 at indhegne 600 Kvadratalen paa Kyholm til dette Brug, efter at Aarhus Stiftøvrighed havde givet sin Sanktion. Anlægget trak imidlertid ud. I Sommeren var der fuldt op at gøre med at bygge de bevilgede nye Kassematter, den nye Kaserne og Baadebroerne. Nu ved Epidemien blev der haardt Brug for den. I en Fært fik man Pladsen indhegnet med Kampesten og den 12. Juni 1812 om Eftermiddagen blev den højtidelig indviet af Feltpræsten, Kaldskapellan ved Besser, senere Sognepræst til Koldby A. Henckel.³⁴ Samtidig blev den første Soldat begravet paa Øen, Menig Wrausgaard af 2. jyske Infanteriregiments 4. Bataillon, der var død 2 Dage før af Brystsyge.

Den Lettelse i Indkvarteringen, som Grev Danneskiold havde opnaet i 1810, holdt snart op, og Linietroppernes Tal kom allerede samme Aar op igen paa omkring 700 Mand. Det var igen fynske Soldater, som blev sendt til Samsø, til stor Beklagelse for Chefen for fynske Infanteriregiment, da hans Mandskab paa »saa snevert et Sted som Samsø« ikke kunde tjene noget privat, hvad der i disse Tider var nødvendigt. Det forbedrede Forhold mellem Kommandantskabet og Amtet synes imidlertid ogsaa

at have paavirket Forholdet mellem Beboerne og Soldaterne. I al Fald er nu Klagerne over Indkvarteringen og over Husarernes Opførsel hørt op. I 1811 fik Major Moltke nedsat en Kommission bestaaende af Provst Flemmer, Pastor Hammer, Forpagter Neergaard og Sognefoged Mikkell Thunboe. Denne paatog sig at hjælpe de Beboere, som ønskede det, med at skaffe Proviant. Ialt indkøbte den for ca. 6000 Rdl. Madvarer fra Jylland og fordelte det. Kun Smør var der stadig Mangel paa. I hver Gaard bryggedes der Øl, og adskillige Folk i Byerne tjente sig en Skilling ekstra ved at udkænke Brændevin.

For Soldaterne var Dagene lange ude paa det isolerede Kyholm, og mange indsendte efter 3—4 Aars Forløb Ansøgning om at komme derfra. Dette bevilgedes dem altid. Oberst Vaupell fortæller dog, at en Afdeling af fynske Infanteriregiment blev straffet, fordi den søgte om at blive afløst efter at have ligget 6 Aar derude.³⁵ Adskillige Befalingsmænd og Menige havde flyttet deres Familie over paa Samsø, andre giftede sig med unge samsøske Piger og blev paa Øen for Livstid. En Artillerisergent Grønset søgte saaledes i 1811 om Tilladelse til at ægte Dorthe Johanne Sørensdatte, Datter af formodentlig afdøde Søren Kielmand i Pillemark, siden det opgives, at hun tjente hos sin Formynders Gaardejer Ole Jensen i Permelille. Ansøgningen blev anbefalet baade af Grev Danneskiold og Major Moltke, da Pigen intet var at misrekommandere.³⁶ Nogle Aar efter søgte Sergenten om Tilladelse til at blive paa Øen, og dette fik han. I 1814 ansattes han som Tilsynshavende ved de militære Depoter med Bopæl i Lilleøre Redoute. En Underkonstabel Carsten Bojesen ved holstenske Batteri, nu tjenstgørende paa Samsø, ansøgte s. A. om at maatte blive paa Øen, da han havde gjort et godt Parti, idet han var blevet forlovet med en »velfarende Enke af den bedre Klasse«.³⁶

Efterhaanden som Tiden gik, og Krigen trak ud, følte Indkvarteringen som mere og mere trykkende. Der skete jo intet; de engelske Skibe var borte, og alle Fjendtligheder var jo saa godt som indstillede i Kattegat. I April 1813 indsendte Grev Danneskiold³⁷ et Andragende til Kongen om Indskrænkning i Indkvarteringsstyrken. Der laa nu 9 Infanterikompanier paa Øen foruden et betydeligt Artilleri og Husardetachmentet, saaledes at Indkvarteringen var steget til 4—7 Mand i hver Gaard. Der ventedes tilmed flere, og Bønderne skulde foruden at holde de 133 Heste ogsaa præstere en Del Kørsel. »Landet har ingen Brændsel, formedelst Indkvarteringen Mangel paa Fødevarer, liden eller ingen Skibsfart og intet Fiskeri. Kornhandel er Bondens eneste Erhverv, hvorved han kan skaffe sig Midler til at erholde Livets øvrige Nødvendigheder, men selv denne er i Aar formedelst den betydelige Kornudskrivning og den store Indkvartering kun ringe. Hidentil har Bonden tæret paa den Velstand, han i bedre Aaringer havde erhvervet, men nu er manges

Formuer forsvunden, og flere mærkeligen faldne i Armod. Allerede i forrige Aar havde 10 Gaardbrugere frasagt sig deres Jorder, og dette vil upaatvivleligen blive Tilfældet med flere dette Aar, hvis den nuværende Indkvarteringsbyrde vedbliver. Ikke alene en Del af Øens Jorder bliver derved liggende udyrkede og ubrugte, men Byrden af Indkvarteringen falder saa meget større paa de tilbageblevne Bønder. Ideelige og grundede Klager indkomme til mig fra alle Landets Beboere over det Tryk, de lide ved den store Indkvartering; — — — —«

Modsat indløb der Indstillinger fra Major Moltke om at faa flere Soldater over paa Øen, og Kongen gik da den Mellemvej at afslaa begge de to Parters Ønsker. Til Major Moltke skrev Kongen³⁸: »Du har først opfyldt din Pligt ved at indmelde alt om Samsøs Forsvar. Jeg er overbevist om, du ogsaa vil gøre den anden, nemlig at forsvare dig saa godt som mulig. Jeg har vidt udstrakte Kyster at forsvare, men Hovedpunkterne bør jeg ikke glemme; dette er Sjælland, Auxiliærkorpset og Fæstningerne. Havde jeg flere Tropper for Øjeblikket, vilde jeg gerne forstærke dig, men for Tiden kan jeg det ikke. Desuden maa jeg gøre dig opmærksom paa, at hvor stærk du end er besat paa Samsø, da vil vor Fjende, som er Herre paa Søen, altid kunne gøre et overlegent Angreb. Men Sverrig vil snart blive godt beskæftiget dels med at forsvare, dels med at dække deres eget Land med den Armé, de have i Tyskland, som jeg haaber vil faa nok at gøre; desuden har England flere Punkter at virke paa, at de vel næppe faar noget tilovers for at angribe Samsø med Force.«

I al Stilhed ebbede Krigen ud for vort Vedkommende. Vor rædsomme Pengesituation, der kulminerede ved Statsbankerotten den 5. Januar 1813, lammede ogsaa al militær Foretagsomhed. England var, som nævnt, helt optaget af Nordamerika og trak derfor sine Orlogsskibe bort fra vore Farvande. Den 10. December 1813 kæmpede den danske Hær for sidste Gang ved Sehested i Holsten, og den 15. December sluttedes Vaabenstilstanden. Ved Freden i Kiel afstod vi Norge til Sverrig. Af et Bud, der var gaaet over Isen fra Jylland til Tunø og derfra til Nordlandet paa Samsø, fik Samsingerne at vide, at Krigen var standset. Saa snart Vandene aabnedes, sendtes Linietropperne tilbage til deres Garnisoner. Major Moltke blev paa Øen Somren over og afrejste den 5. September, hvorefter Kaptajn Wachler, der den $\frac{6}{2}$ 1813 var blevet Major, overtog Kommandantskabet.

Allerede den 18. Januar 1814 ophørte Milicen med at gøre Tjeneste. Den 6. September s. A. approberedes det, at Samsø atter blev et Sølægd, samt at Fortet Kyholm fremtidig forsynedes med de nødvendige Artillerister fra Artillerikorpset i Aarhus. En Generalitetsbefaling i August s. A. bestemte yderligere, at Redouterne paa Besser Rev og ved Lilleøre

skulde bibeholdes, hvorimod Skanserne paa Haardiget og ved Ballen skulde sløjfes. Aaret efter opgaves det hele. En Ingenieurkaptajn Prangen sendtes derover for at vurdere Bygningerne. Alt Skytset og Ammunitionen fra samtlige Batterier og fra Feltartilleriet skulde overføres til de nærmeste Arsenaler, og de militære Bygninger paa Samsø sælges til Nedrivning ved Auktion. Nogle Samsøbønder købte en Del, saaledes Proviantkældereren paa Armhoved, det gamle Kommandanthus paa Kyholm og Kasernen paa Besser Rev. Sidstnævnte købtes for Eks. af Selvejer Morten Kierulff i Stavns for 1630 Rdl. kurant. En kgl. Resolution af 15/10 1817 bestemte, at Kommandantboligen, Kasernen og de to Krudtmagasiner paa Kyholm skulde nedrives, ligesaa Krudtmagasinerne paa Lilleøre og Besser Rev. De brugelige Materialer skulde transporteres til København, hvor de anvendtes til en ny Stald paa Reberbanen ved Østerport for Prins Frederik Ferdinands lette Dragonregiment, og Resten skulde sælges ved Auktion. Tilbage paa Kyholm blev af kgl. Ejendom kun Kirkegaarden med Indhegning og Havnebolværkerne. Da Nedrivningen formodentlig ikke kom hurtig nok i Gang, bestemte en ny kgl. Resolution af 26/10 1818, at samtlige Bygninger paa Kyholm, Lilleøre og Besser Rev skulde være revet ned inden 1. Maj det følgende Aar.

Dermed havde Kyholm udspillet sin korte Rolle som Fort. Paany blev den en fredelig Græsningssø for Brattingsborgs Kreaturer, indtil den i 1831 atter for en Tid toges i Brug som Karantænestation.³⁹ Ogsaa Samsøs Milice fik en kortvarig, begivenhedsløs og ublodig Eksistens, men ikke betydningsløs. Dens Nærværelse paa Øen havde sikret denne mod fjendtlige Besættelser og Plyndringer. En Episode af Samsøs Historie var endt, uden alvorlige Prøvelser og uden triste Følger, men alligevel fyldt med Oplevelser, nok til at kaste et Skær af Krigstid over de bevægede Aar, som rev Øen ud af dens ellers saa rolige Tilværelse.

HENVISNINGER

Følgende Forkortelser er anvendt: B, Brattingsborg Arkiv. — H, Hærens Arkiv. — R, Rigsarkivet. — M, Meddelelser fra Krigsarkiverne. — D-S, Lensgreve Danneskiold-Samsøe. — T, Oberst Tidemand. — M, Major Moltke. — G. M., General Moltke. — Friis, Forvalter Friis. — Juel, Forvalter Juel.

AARENE FORUD

1, Danmarks og Norges frugtbare Herlighed, S. 56. — 2, Rockstroh: Samsø under Svenskekrigen 1657—59, Aarhus Stifts Aarbøger 1910, III. — 3, H. O. Scheel: Geografisk Indledning til Fr. IV's Krigshistorie, Kbhvn. 1785, S. 227, Note. — 4, C. Christiansen: Dansk Statsholdnings Historie II, S. 634. — 5, F. Poulsen: Efterretninger om Samsø, S. 240. — 6, Kgl. Resol. 10/1 1711, R. — 7, Krigskanceliets Kopibog 17/4 1715 Nr. 303, R. — 8, Sophie Amalie Moth til Hans Mouritzen 12/5 1716, B, Pakke 509. — 9, Hist. Tidsskrift 5. R 3, S. 94.

AARENE 1801—1806

1, M, 1. B., S. 91, 99, 103. — 2, Anker: Oberst N. Tidemands Optegnelser, (Kbhvn. 1881), S. 65. — 3, Kapt. Krag til Oberst Lønberg 13/3 1801, H. — 4, Mandstællingsliste, B. — 5, Kronprins Frederik til D-S 31/3 1801, M, 1. B., S. 224. — 6, Oberst T' Uniformsbeskrivelser i B og H samt et koloreret Billede af en samsøsk Miliceinfanterist i Tøjhusets Museum. — 7, Samsø Kommandantskabsprotokol 1801—1803, H. — 8, Kapt Kühn til G. M. 17/4 1801, H. — 9, T til D-S 8/4 1801, B. — 10, D-S til Danske Danceli 8/4 1801, B. — 11, Friis til D-S 23/3 1801, B. — 12, T til Friis 10/4 1801, B, Pakke 481. — 13, Friis til D-S 20/4 1801, B, Pakke 481. — 14, D-S til T 30/4 1801, B, Pk. 481. — 15, T 30/4 1801, B. — 16, Friis til D-S 11/6 1801, B. — 17, Kronprins Frederik til G. M. 18/7 1801, M, 1. B., S. 245. — 18, G. M. til D-S, udat., B, Pk. 481. — 19, Generalitetet til D-S 22/2 1802, B, Pk. 481. — 20, T's haandskrevne Optegnelser, H. — 21, Kronprins Frederik til G. M. 18/7 1801, M, 1. B. S. 243. — 22, Udat. Skrivelse, B, Pk. 481. — 23, Anker: Oberst T's Optegnelser, S. 70. — 24, T til Kühn (?) 24/8 1802, H.

AARENE 1807—1815

1, Breve fra Kommandør Caempell af 25/8 og 2/9 1807, B. — 2, Friis til G. M. 11/9 1807, B. — 3, G. M. til Kühn 18/9 1807, B, Pk. 234. — 4, T til D-S 9/1 1808, B. — 5, forskellige Dokumenter i B og H. — 6, T til D-S 18/7 1808, B. — 7, Friis til D-S 31/7 1808, B. — 8, Oversigter over Befæstningsanlæggene dels fra Oberst T's Optegnelser i H og dels fra indkomne og udgaaede Skrivelser i Ingenieurkorpsets Arkiv fra disse Aar, H. — 9, Lt. Winther til Art. Korpset 24/3 1808, H. — 10, Samsø Kommandantskabs Justitsprotokol, H. — 11, Hammer til D-S 1/5 1808, B. — 12, Fra Holbæk Amt, 1931, S. 12. — 13, Flemmer til D-S, udat., B. — 14, T til D-S 27/6 1808, B. — 15, Hammer til D-S 26/7 1808, B. — 16, M til Bille 19/6 1812, Samsø Kommandantskabs Korrespondanceprotokol, H. — 17, Flemmer til D-S 30/3 1809, B. — 18, T til D-S 11/7 1809, B. — 19, T til Juel, udat., B. — 20, Bye Jørgensen: Krigstilstanden paa Samsø, Aarhus Stifts Aarbøger, 1912, S. 126—27. — 21, Samsø Kommandantskabs Justitsprotokol, H. — 22, Taftbjerg til D-S 22/1 1810, B. — 23, Fr. IV til T 21/7 1810, H. — 24, Anker: Oberst T's Optegnelser, S. 98. — 25, L. Petersen: Promemoria 17/8 1810, H. — 26, Afskrift af Oberst T's Forsvarsskrift i H og B. — 27, Aftrykt i Anker: Oberst T's Optegnelser, S. 210. — 28, Jessen til D-S 17/10 1810, B. — 29, D-S Svar af 5/12 1810, Kopi i B. — 30, M til D-S 22/11 1810, B. — 31, Skrivelse af 22/11 1810, B. — 32, Ingenieurkorpsets indkomne Skrivelse 20/4 1811, H. — 33, Kgl. Resol. 9/6 og 11/6 1813. — 34, General-Com-Coll. til Danske Kanceli 27/6 1812, kgl. Kancelis Skrivelse 19/1 1811, R, Kyholms Kommandantskabs Korrespondanceprotokol 11/6 1812, H. — 35, Vaupell: Den dansk-norske Hærs Historie, II, S. 342. — 36, Indkomne Breve fra Kommandantskabet paa Samsø til Artillerikorpset 1811, H. — 37, D-S til Fr. VI 10/4 1813, B. — 38, Fr. VI til M 30/8 1813, M, 7. B, S. 27. — 39, Se Bent Rasmussen: Øen Kyholms Historie i »Fra Holbæk Amt«, 1831.

EDMONT H. PETERSEN
KØLNING SØGTRYKKE
KØBENHAVN K.